

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?*

Did Zealotists Win in Afghanistan?***

Erdal BAYAR***

Öz

Yaklaşık bir buçuk asırdır modernleşmeye çalışan Afganistan'da yaşanan dönüşüm süreci sancılı geçmiştir. Arnold Toynbee'nin Herodçu olarak adlandırdığı reformistlerin karşısında dönüşüme direnen tutucu bir kesim (Zealotçu) her zaman var olmuştur. 2001 yılında ABD'nin Afganistan'a müdahalesiyle söz konusu ülkede uluslararası toplumdan destek gören yeni bir dönüşüm sürecine girilmiştir. Bu çalışmada tarihsel süreç içerisinde Afganistan'daki modernleşme çabaları hukuk ve eğitim alanlarında yaşanan değişimler üzerinden incelenmiştir. Süreç içerisindeki karşıt pozisyonların tanımlanmasında Arnold Toynbee'nin kullandığı Herodçu (Herodian)- Zealotçu (Zealot) kavramsal ayrımı kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ulus-Devlet İnşası, Kimlik, Herod-Zealot, Batılılaşma, Modernleşme.*

Abstract

The transformation process in Afghanistan, which has been tried to modernize for nearly a century and a half, has been painful. Against the reformists, whom Arnold Toynbee called Herodians, there has always been a conservative section (Zealotite) who resisted transformation. With the US intervention in Afghanistan in 2001, a new transformation process began in Afghanistan, which received support from the international community. In this study, the modernization efforts in Afghanistan in the historical process was examined through the changes in the fields of law and education. The Herodian (Herodian)-Zealotian (Zealot) distinction used by Arnold Toynbee has been used to define the opposing positions in the process.

Keywords: *Nation-State Building, Identity, Herod-Zealot, Westernization, Modernization.*

---

* **Makale Geliş Tarihi:** 08.11.2021 **Yayına Kabul Tarihi:** 16.11.2021

** Bu çalışma, yazar tarafından hazırlanan doktora çalışmasından faydalanılarak hazırlanmıştır.

*** Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-posta, erdalbayar@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1726-7989.

GİRİŞ

Bu çalışmada Afganistan'ın 2001 sonrası dönemde farklı bir ivme kazanmasına rağmen yaklaşık bir buçuk asırdır devam eden modernleşme çabaları analiz edilecektir. Literatürdeki benzer çalışmalardan farklı olarak, bu makalenin eksenini Arnold Toynbee'nin "Medeniyet Yargılanıyor" adlı eserinde İslam Dünyası'ndaki değişim ve dönüşümü analiz ederken kullandığı Herodçu (Herodian)¹ ve Zealotçu (Zealodian)² ayrımı göz önünde bulundurmasıdır. Toynbee'nin görüşlerinin tartışmaya açık yönleri göz ardı edilerek yazarın yaklaşımı yalnızca taslak olarak kullanılacaktır. Şablon olarak bu yaklaşımın tercih edilmesinin sebebi ise Afganistan'ın modernleşme çabalarının yeterince verimli olamamasının sebeplerinin anlaşılmasında Herodçu-Zealotçu ikileminin faydalı bir şablon olduğunun düşünülmesidir.

Çalışmanın öncelikle kavramsal çerçevesi oluşturulacaktır. Zira kullanılacak olan modernleşme, modernite, kimlik, ulus-devlet, geleneksel toplum ve asabiye gibi kavramlar, üzerinde hemfikir olunan ve içerikleri sabit kalan kavramlar olmadıkları ve çok farklı kullanımlara sahip oldukları için bu çalışmada hangi bağlamda kullanıldıkları belirtilecektir.

Afganistan'ın modernleşme çabaları kabaca beş döneme ayrılarak incelenecektir. İlk olarak, Afganistan'ın dış işlerinde Büyük Britanya

1 Herodçuluk M.Ö. 55-M.S.93 yılları arasında Filistin bölgesinde hüküm süren Herod Hanedanı'nı destekleyen kişileri tanımlamak için kullanılmaktadır. Herod Hanedanlığı döneminde özellikle Herod Antipas'ın saltanatında Romalılaştırma eğilimi oldukça belirgindir. Herod, Roma İmparatoru Augustus'u kendisi için ideal bir model olarak görmüş ve onu taklit etmeye çalışmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Eyal Regev, "Herod's Jewish Ideology Facing Romanization: On Intermarriage, Ritual Baths, and Speeches", *The Jewish Quarterly Review*, 100(2), 2010, s. 199.

2 Zealot kelime anlamı olarak 'bağnaz' veya 'fanatik' anlamına gelmekle birlikte, aslında pagan kültürüne ve çoktanrılı bir inanca sahip Roma'ya karşı tavizsiz bir muhalif tavır sergileyen bir Yahudi mezhebinin üyesini ifade etmektedir. Zealotlar Yahudi ulusal ve dini yaşamının korunmasını savunan bir siyasi partidir. Ancak bu düşüncelerini, pasif bir korumacılıktan ziyade saldırgan bir tarzda dile getirmektedirler. Roma idaresiyle uzlaşılmasını isteyen Yahudileri dahi hor görmüşlerdir. Yahudileri pagan Roma'nın idaresi altında yaşamamaya ve ona isyan etmeye çağıran Zealotlar arasında aşırı olanlar terörist eylemlerde bulunmuşlardır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Zealot", *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Zealot>, (Erişim Tarihi: 05.11.2021).

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

İmparatorluğu'na bağlı olduğu, iç meselelerinde ise merkezileşmeye ve reformlar yoluyla dönüşmeye çalıştığı bağımsızlık öncesi döneme bakılacaktır. Sonraki bölümde Afganistan'ın bağımsızlığını ilan ettiği ve Afgan aydınlarının Türkiye'deki Atatürk inkılaplarına benzer reformları uygulamaya çalıştığı Emanullah Han dönemi incelenecektir. Afganistan'ın Sovyet etkisi altında bulunduğu İkinci Dünya Savaşı ve Sovyet-Afgan Savaşı arasındaki dönemde Afganistan'ın farklı bir şekilde dönüştüğü görülecektir. Ayrıca Soğuk Savaş sonrasındaki dönemde Afganistan'da yaşanan iç savaş ve Taliban'ın iktidarı ele geçirdiği süreç kısaca incelenecektir. Bu çalışmanın odaklandığı 2001 yılının sonrasında Afganistan'da gerçekleştirilmeye çalışılan dönüşüm çabaları önceki bölümlere nazaran daha kapsamlı şekilde ele alınacaktır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde Afganistan'da 19. yüzyıl ortalarında başlayan muasırlaşma ve modernleşme çabalarının ortaya konulabilmesi için adı geçen kavramların hangi bağlamda kullanılacakları ortaya konulacaktır. Sonrasında yukarıda bahsi geçen Herodçu-Zealotçu kavramlarının ayırımına ilişkin temel düzeyde bir açıklama yapılacaktır.

MODERNLEŞME, BATILILAŞMA, MUASIRLAŞMA VE DEMOKRATİKLEŞME

Modernleşme kavramının kökünü oluşturan "modern" kelimesi, etimolojik olarak Latince "modernus" sözcüğünden türetilmiş ve "içinde bulunan zamanı" ve "şu anda bulunanı" ifade etmek için kullanılmıştır. Kelimenin kullanıldığı ilk zamanlarda belirtilen anlamın tarihsel süreç içerisinde değişim yaşadığı ve farklı şekillerde kullanılmaya başlandığı görülmüştür. Kullanıldığı ilk haliyle kadim olana ve eskiye zıt anlamına gelmekte ve eski durumdan bir tür kopuşu ifade etmekteyken; özellikle Roma İmparatorluğu'nun resmi din olarak Hristiyanlığı kabul etmesinin

ardından çoğunlukla “Hristiyanlık dönemi”, “Havari-sonrası (Post-apostolic) dönemi” ifade etmek için kullanılmıştır.³ Hristiyan düşünür ve din adamları “modern” kelimesini, eski pagan inançların terk edildiği, yeni bir başlangıcın yapıldığı bir dönüm noktası olarak kabul etmişlerdir. Bu nedenle “modern” kelimesinin Hristiyan düşünürlerce olumlu anlamda kullandığını söylemek mümkündür. Atalarının açtığı yolu takip etmeye çalışan Yunan ve Romalılara göre “modern” kelimesi, daha çok bozulmayı veya yozlaşmayı ifade ettiği için negatif bir anlamda kullanılmıştır.

Modernizm kavramı, bazı kaynaklarda Batılı toplumlarda özellikle 1880-1950 yılları arasında ortaya çıkan sanat, edebiyat ve düşünce alanındaki akımları ifade etmek için kullanılırken;⁴ bazı sosyal bilimler sözlüklerinde ise sanatsal akımlardan ziyade Aydınlanma Çağı'nın getirdiği zihinsel dönüşümü ifade etmek için kullanılmıştır. Bu zihinsel dönüşümün temel unsurları ise hümanizm, sekülerizm ve demokrasidir.⁵ Modern kelimesiyle aynı kökten gelen *modernite* terimi ise genellikle bir uygarlığın kendi gelişim süreci içerisinde geliştirdiği kültürel değerleri ve yaşam tarzını ifade etmektedir. Ancak bu terim, sıklıkla Batı Uygarlığı'nın yaşadığı Rönesans ve Aydınlanma Çağı gibi dönüşüm aşamalarının ürünü olan değerlerin ve sosyal ilişkilerin özümsemesiyle oluşan yaşam biçimini belirtmek için kullanılmaktadır.⁶ Fakat her ne kadar yaygın bir şekilde modernitenin Avrupa kültür tarihinin yaşadığı dönüşüm aşamaları sonucunda ortaya çıktığı iddia edilse de çeşitli coğrafyalarda ve muhtelif kültürlerde tarihin çeşitli dönemlerinde zamanın, mekânın ve sosyal yapının koşullarına göre ortaya çıkmış farklı modernite biçimlerinden söz etmek mümkündür.⁷

3 John Moorhead, “The Word ‘Modernus’”, *Latomus*, 2006, s. 425.

4 “Modernism”, *The Penguin Dictionary of Sociology*, Nicholas Abercrombie vd. der., Penguin Books, London 1994 s. 269.

5 Ömer Demir-Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Adres Yayınları, Ankara 2005, s. 288.

6 “Modernite”, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Ömer Demir-Mustafa Acar, der., Adres Yayınları, Ankara 2005, s. 289.

7 Filiz Yenişehirlioğlu, “Avrupa’da ve Osmanlılarda Modernleşme”, *Kültür Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Bahadır Gülmez, der., Ankara 2015, s. 183.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

Avrupa modernitesini diğerlerinden ayıran sosyal, iktisadi, siyasi ve kültürel özelliklerden birçoğu üzerinde hemfikir olursa da özellikle modernitenin dönemlere ayrılması hususunda oldukça farklı yaklaşımların bulunduğu belirtilmelidir. Örneğin bazı yazarlar, kapitalizmin ortaya çıktığı ve yayılmaya başladığı 14. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasındaki dönemi modernitenin ortaya çıktığı ve yerleştiği dönem olarak adlandırırken; kimi yazarlar dine bakış açısında yaşanan değişime atıfta bulunarak 15. yüzyılı modernitenin başlangıcı olarak kabul etmişlerdir. Diğer yazarlar ise 18. yüzyılın sonlarında ve 19. yüzyıl boyunca yaşanan sanayileşme süreci üzerinde dururken; bazı yazarlar da modernleşme süreciyle örtüşür bir şekilde kültürel dönüşümlerin yaşandığı ve 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarını modernitenin yaşandığı dönem olarak tanımlamaktadırlar.⁸

Modernite kavramının özellikle Avrupa kültür tarihinde yaşanan gelişmelerin sonucunda ortaya çıktığı iddiası, ilerlemeci tarih anlayışını savunan düşünürler tarafından benimsenmiştir. Avrupa'da yaşanan tarihsel tecrübelerin neticesinde ortaya çıkan sosyo-kültürel ve zihinsel dönüşümün halk tarafından takip edilmesinin gerektiği, böylelikle medeni bir toplumun inşa edilebileceği düşüncesi, özellikle sömürgeciliğin hız kazandığı 19. yüzyılda rağbet görmüştür. Hatta birçok sömürgeci devlet, sömürge faaliyetlerini meşrulaştırmak için söz konusu topraklara "medeniyet" götürdüklerini iddia etmişlerdir. Batılı devletlerin, Batılı olmayan toplumları geri kalmış, vahşi ve barbar olarak nitelendirmesi ve onları bu durumlarından kurtarmak gibi tarihi bir misyonu kendisine görev edinmesi, sömürgeciliğin Avrupa merkezli bakış açısına göre bir açıklamasıdır.⁹

⁸ Abercrombie vd., a.g.e., s. 269-270.

⁹ İbrahim Kalın, *Barbar, Modern, Medeni: Medeniyet Üzerine Notlar*, İnsan Yayınları, İstanbul 2018, s. 39.

Maalesef bu dönemde sömürgeleştirme faaliyetlerinin meşrulaştırılması için bilimin de kullanıldığına tanık olunmuştur.¹⁰

Modernleşme kavramı, genellikle modern dönemde Batı toplumlarının sahip olduğu sistemlerin, kurumların ve değerlerin batı dışı toplumlar tarafından benimsenmesini ifade etmektedir. Modernleşme sürecinin siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları bulunmaktadır. Genel hatlarıyla demokrasinin temel kurum ve ilkelerinin siyasal alanda egemen olması, siyasal modernleşmeyi; sanayileşme, kapitalist üretim biçiminin ve serbest piyasanın ekonomik sistem olarak benimsenmesi, modernleşme sürecinin ekonomik boyutunu; ulusal ve laik ideolojilerin yönetimde egemen konumda bulunması ise modernleşmenin kültürel boyutunu ifade etmektedir.¹¹

Modernleşmenin sosyal boyutu ise sıklıkla okuryazarlığın artması, kentleşmenin ve altyapı hizmetlerinin yaygınlaşması ve geleneksel otorite ilişkilerinin zayıflamasını içermektedir.¹² Özellikle de İkinci Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan post-modernizm tartışmaları bir kenarda bırakılırsa, 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar çok sayıda devletin Batı'yı ideal bir model olarak benimsendiği ve kendi sistemlerini yeniden inşa ederken Batı toplumlarındaki sistemleri taklit ettikleri görülmüştür. Söz konusu dönemde yaygın kabul gören ilerlemeci tarih anlayışına göre, insanlık tarihi lineer şekilde ilerlemektedir ve Batı Medeniyeti, bu ilerleme çizgisinin en uç noktasını temsil etmektedir.

10 Sözde bilimsel bu yaklaşımları savunan bilim adamları, insanların farklı türlerden geldiğini ve bu türler içerisinde beyaz ırkın diğerlerine karşı üstün olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır. Aynı kromozom sayısına sahip olsalar da tüm insanların aynı kökenden gelmediklerini, farklı türlere ait olduklarını iddia eden poligenist yaklaşımı savunan ve biyolojik kökenli ırkçılık düşüncesini destekleyen bilim adamları, ırklar arasında eşitsizlik bulunduğu yönündeki iddialarını meşrulaştırmak için bilimi kullanmışlardır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Confronting Anti-Black Racism Resource: Scientific Racism", *Harvard Library*, <https://library.harvard.edu/confronting-anti-black-racism/scientific-racism>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020); Ekber S. Ahmed, *İslam ve Antropoloji*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 43-49.

11 Demir-Acar, a.g.e., s. 289.

12 Abercrombie vd., a.g.e., s. 270.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

Böylece diğer kültür ve medeniyetler,¹³ teorik olarak, ancak Batı'nın geçtiği tarihsel süreçleri yaşayarak ileri seviyeye ulaşabileceklerdir.

AFGANİSTAN'IN KİMLİK İKİLEMİ (HEROD-ZEALOT)

İslam Dünyası'nın Batı Dünyası karşısında geriye düşmeye başladığı 17.-18. yüzyıldan itibaren İslam Dünyası'nın kendi içerisinde bir alternatif üretme çalışmaları da ortaya çıkmıştır. İslam Dünyası'nın başlangıçta kabul etmekte zorlandığı yenik duruma düşme ve hezimete uğrama psikolojisi, zamanla atlatılarak yerini içeriden çözüm arayışlarına ve alternatif bakış açılara bırakmıştır. Lakin yaşanan psikolojik hezimetin günümüzde bile tam olarak atlatılabildiğini iddia etmek güçtür.

Batıcılık, Osmanlıcılık ve Türkçülük gibi birçok yaklaşımın çözüm aradığı temel sorun, Batı Dünyası karşısında yaşanan psikolojik hezimetin nasıl giderileceği ve büyüyen sömürgeleştirilme tehdidi karşısında nasıl bir yol izlenmesi gerektiğidir. Bu noktada Arnold Toynbee'nin *Medeniyet Yargılanıyor*¹⁴ kitabında kendisinin tarihle ilgili düşüncelerini ortaya koyarken başvurduğu diyalektik bakış açısına değinmekte yarar vardır.

Toynbee'ye göre, medeniyetler ortaya çıktıktan sonra çeşitli zorluklarla karşılaşır. Bu zorluklara karşı cevap verebildikleri durumlarda daha gelişmiş bir aşamaya gelirler. Yeni geldikleri aşamalar da sürekli aynı şekilde devam etmez ve bu medeniyetler zamanla yeni meydan okumalarla karşılaşır. Meydan okumalara karşılık verebildikleri sürece gelişmeye devam eden medeniyetler, karşılıklarına çıkan meydan okumalara gerekli

¹³ Kültür ve medeniyet kavramları ilk ortaya çıkışlarından itibaren uzun süre boyunca tekil olarak kullanılmışlardır. Zira medeniyet ve kültürün tek olduğu ve bunun Batı Dünyası tarafından temsil edildiği düşüncesi, söz konusu dönemde oldukça yaygın bir kanaattir. Çoklu modernleşme yaklaşımlarının ve kültürel görecelilik yaklaşımının literatürde kendisine yer bulması da zamanla gerçekleşmiştir.

¹⁴ Toynbee, görüşlerini belirtirken Batı Medeniyeti'nin üstünlüğüne ilişkin kesin inanç sahibi biri olarak düşüncelerini aktarmaktadır. Çalışmamızın amacı yeni bir tarih felsefesi geliştirmek veya tarih felsefesine ilişkin bazı görüşleri tartışmak değildir. Bu nedenle yalnızca, Arnold Toynbee'nin İslam Dünyası'nda Batıya karşı takınılan tavırları kategorize etmek için kullandığı tanımlamalardan istifade edilecektir. Zira söz konusu tanımlamaların günümüzdeki bazı yaklaşımları değerlendirme açısından faydalı olduğu düşünülmektedir.

cevabı verememeleri halinde ise zayıflar ve çökerler. Toynbee, Yunan Medeniyeti'nin M.Ö. 5. yüzyılda yıkılmasının sebebinin karşılaştığı birçok zorluğa başarılı bir şekilde cevap verememesinde bulmaktadır.¹⁵

Toynbee, adı geçen çalışmasının İslam, Batı ve Gelecek başlığını taşıyan 10. kısmında İslam Medeniyeti'nin doğuşundan itibaren karşılaştığı zorluklardan (Haçlı Seferleri, Moğol İstilasası vb.) başarılı çıkmasına karşın ilk kez böyle zor bir durumda kaldığını belirtmektedir. Zira İslam Dünyası'nın yalnızca silah bakımından değil; silah teknolojilerinin bağımlı olduğu iktisadi teknikler ve hepsinden önce manevi kültür açısından Batı Medeniyeti'nin gerisine düştüğünü ifade etmektedir. Toynbee'ye göre, medeni bir toplumun kendisini bu tür bir tehlike içerisinde bulması halinde, söz konusu meydan okumaya karşılık vermek amacıyla iki alternatif cevap geliştirdiğini görmekteyiz. Zaten İslam ve Batı dünyası arasındaki ilişkide her iki alternatif yoldan da örnekler bulmak mümkündür. Toynbee, bu iki cevap yolunu "Herodçuluk" (ing. *Herodianism*) ve "Zealotçuluk" (ing. *Zealotism*) olarak adlandırmaktadır.¹⁶

Kudüs'ü ele geçirmiş Roma İmparatorluğu'nun valiliğini üstlenen, Roma'nın üstünlüğünü kabul edip Romalılar gibi olmaya çalışan ve bu şekilde hayatta kalılabileceğini düşünen Herod Antipas'a atıfla, Herodçuluk şeklinde ifade edilen görüşü savunan yaklaşım, kendisinden güçlü veya üstün görünen medeniyeti neyin üstün kıldığını anlamaya ve üstün olan medeniyete benzemeye çalışır. Bir bakıma etkisiz olduğu anlaşılan geleneksel yöntemleri terk ederek, düşmanın silahıyla silahlanmayı öngören bir yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür. Toynbee, İslam Dünyası'ndaki Herodçu yaklaşıma sahip kişilere Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Sultan İkinci Mahmut, Mustafa Kemal Atatürk ve Kral Emanullah Han'ı örnek olarak göstermektedir.¹⁷

¹⁵ Arnold J. Toynbee, *Civilization on Trial*, Oxford University Press, New York 1948, s. 56.

¹⁶ Toynbee, *a.g.e.*, s.184-187.

¹⁷ Toynbee, *a.g.e.*, s.199-201

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

Zealotçuluk ise daha çok tepkisel bir hareketi ifade etmektedir. Bu yaklaşım, daha önceki dönemlerde henüz hezimete uğramadığı zamanlardaki anlayışa geri dönmeyi, düşmandan hiçbir şey almamayı ve geleneksel yöntemlerle devam etmeyi savunmaktadır. Moğol istilası sonrasında İslam Dünyası'nın yaşadığı travmaya çözüm bulmak amacıyla İbn-i Teymiyye gibi düşünürler tarafından savunulan ve İslamın "parlak" kabul edilen dönemlerine ve kendi öz kaynaklarına dönerek, çözümü kendi köklerinde arayan Selefi hareketlerin bu bağlamda değerlendirilmesi mümkündür. Nitekim İbn-i Teymiyye, Hafız Zehebî ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi alimlerin düşüncelerinden beslenen; ancak bunu daha dışlayıcı ve tekfirci bir harekete dönüştürüp şiddete yönlendiren Muhammed bin Abdulvehhab'ın görüşleri üzerine inşa edilen Vehhabilik, birçok radikal düşüncenin temelini oluşturmaktadır.¹⁸ Toynbee tarafından Zealotçu olarak değerlendirilen Vehhabi düşüncenin yanı sıra Kuzey Afrika'daki Senusiler, Romalılara karşı mücadele eden Maccabiler, Sultan İkinci Abdulhamit ve İmam Yahya, Toynbee'ye göre aynı kapsamda yer almaktadır.¹⁹

Toynbee Zealotçuları, başlarını kuma gömen devekuşlarına benzetirken, Herodçuları bugünle cesurca yüzleşen ve geleceği araştıranlar şeklinde tanımlamaktadır. Ona göre, Zealotçular içgüdüleriyle hareket etmelerine karşın, Herodçular mantıklarıyla hareket ediyordu.²⁰ Buna karşılık Toynbee, Herodçuluğun doğasında iki zayıflığı taşıdığını ifade etmektedir. Öncelikle Herodçuluk, taklitçi ve yaratıcı olmayan niteliği nedeniyle başarılı olması halinde dahi insanların ruhlarında yaratıcı yeni enerjiler açığa çıkarmayacak onun yerine taklit edilen toplumların ürünlerinin miktarını arttıracaktır. Yani orijinal versiyonuna bir şey katamayan, taklit ürünler olarak kalacaklardır. Toynbee'ye göre Herodçuluğun bünyesinde taşıdığı

18 Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslamî Akımlar*, Klasik Yayınları, İstanbul 2016, s. 60-62.

19 Toynbee, *a.g.e.*, s. 192-194.

20 Toynbee, *a.g.e.*, s. 194-195.

ikinci zayıflık ise Herodçuluğun toplumun yalnızca küçük bir kısmı için kurtuluş sağlayacağı, çoğunluğun ise yalnızca taklit edilen medeniyetin işçi sınıfını genişleteceği gerçeğidir²¹.

AFGANİSTAN'IN MODERNLEŞME ÇABALARI

AFGANİSTAN'DA BAĞIMSIZLIK ÖNCESİ REFORM ÇABALARI

Afganistan'da reform ve dönüşüm çabalarının Dost Muhammed Han (1826-1863) yönetiminde başladığını iddia eden çalışmalar olmakla birlikte, söz konusu dönemde yapılan faaliyetlerin daha çok ülkenin siyasi birliğini sağlamaya ve merkezi yönetimi güçlendirmeye yönelik olduğunu ifade etmek mümkündür. Bir tür kabile konfederasyonu şeklinde kurulan Dürrani yönetimi, Ahmed Şah Dürrani'nin ölümünü takip eden süreçte yıkılma tehlikesi yaşamışsa da ilk dönemlerde Sadozay Klanı altında 1826 senesinden itibaren de Barakzay kabilesinin akrabası Muhammedzay klanı altında uzun bir süre iktidarı ellerinde tutabilmişlerdir.²² Ahmed Şah Dürrani'nin bir araya getirmeyi başardığı kabile konfederasyonunun merkezinde dört Abdali veya Dürrani kabile yer almaktaydı: Popalzay, Barakzay, Alikozay ve Açakzay.

Ahmed Şah'ın ittifak kurmayı başardığı rakip kabile Gılzaylar, bu konfederasyonun çevresinde yer almıştır. Ahmed Şah'ın ölümü sonrasında ittifak ilişkileri bozulmuş ve Dürrani kabileleri yalnızca Gılzaylarla değil; kendi aralarında da kanlı mücadelelere girişmişlerdir.²³

21 Toynbee, a.g.e., s. 198-199.

22 Amin Saikal, *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, New York 2004, s. 19-20; Thomas Barfield, *Afghanistan: A Cultural and Political History*, Princeton University Press, Princeton 2010, s. 107-108.

23 Saikal, a.g.e., s. 22.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

Ahmed Şah'ın yönetiminde olduğu ilk dönemlerde yaklaşık 16.000 kişilik bir orduya sahipken, kısa bir süre sonra bu sayı (büyük bir kısmı Dürrani, Gılzay ve kısmen Kızılbaşlardan müteşekkil olmak üzere) 40.000'e çıkmıştır. Ahmed Şah döneminin en parlak zamanlarında ise ordu nüfusu 120.000'i bulmuştur. Ancak ordunun yalnızca üçte biri düzenli birliklerden oluşturulmuştur.²⁴ Merkezi yönetimin dayandığı temel güç olmakla birlikte her zaman güvenilir olmayan, sıklıkla kendi menfaatleri ve düşünceleri doğrultusunda hareket eden kabilelerden müteşekkil bir ordunun yerine, Afganistan Emirliği'ne sadakatle bağlı, düzenli ve güçlü bir ordunun oluşturulması gerektiğini düşünen Dost Muhammed, daha profesyonel nitelikte bir ordu kurmayı öncelikli politikası haline getirmiştir.²⁵ Ordunun bir kısmını modern silah ve kıyafetlerle donatarak güçlendirmeye çalışan Dost Muhammed'in yarım bıraktığı işi oğlu Şir Ali Han (1863-1878) devam ettirmiştir.

Dost Muhammed Han'ın 24 oğlundan biri olan Şir Ali Han, veliht ilan edildiği halde babasının ölümünün ardından üvey abisi ve Dost Muhammed Han'ın en büyük oğlu olan Muhammed Efzal'la iktidar mücadelesine girmiş ve kardeşler arasındaki savaş kısa süreli bir iç savaşa dönüşmüştür.²⁶ Yönetimi devralan Şir Ali Han, babasının merkezileşmeye yönelik adımlarını biraz daha öteye taşıma amacıyla polis teşkilatı kurmaya çalışmıştır. Halkın elindeki silahların toplanmasına ve modern devletlerde olduğu gibi, şiddet kullanma tekelinin merkezi yönetimde olmasına gayret etmiştir. Ordunun Batılı tarzda düzenlenmesi ve geleneksel kıyafetlerin yerine yeni kıyafetlerle donatılması yine bu dönemde gerçekleşmiştir. Memurlara maaş bağlanmış, yapılan hizmet karşılığında tımar veya zeamet dağıtılması uygulamasına son verilmiştir.²⁷

24 Barfield, a.g.e., s. 100.

25 Jonathan L. Lee, *Afghanistan: A History from 1260 to the Present*, Reaktion Books, London 2018, s. 310.

26 Lee, a.g.e., s. 223-224; Töre Sivrioğlu-Ahmad Jawid Türkoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2017, s. 206.

27 Saikal, a.g.e., s. 33.

Afganistan devletinin 1747 yılında Peştun kabilelere dayalı bir şekilde kurulan yapısının yerine daha merkezi bir kontrolün oluşturulmaya çalışıldığı Şir Ali Han döneminde devletin başkenti Peştun kökenli nüfusun yoğun olarak yaşadığı Kandahar'dan, Tacik tüccarların yoğunlukta olduğu Kabil'e taşınmıştır. Böylece devletin Peştun kabilelere dayalı yapısında bir tür denge sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak başkent'in Kabil'e taşınması yönetimde nüfuzu görece azalan Peştun kabilelerinde hoşnutsuzluğa yol açmıştır.²⁸

Ayrıca Şir Ali Han döneminde, Şems el Nehar adıyla 1873 yılında Afganistan'daki Farsça dilinde ilk süreli yayın basılmaya başlanmıştır. İlk kez posta pulu basılmıştır. Her ne kadar barut ve küçük silah üretimi yapsa da Afganistan'daki ilk fabrika açılmıştır. Matematik, coğrafya ve harita okuma gibi derslerin yer aldığı bir müfredata sahip ilk askeri akademi Kabil'de kurulmuştur.²⁹ Şir Ali Han, Peştuncanın daha yaygın kullanılmasını amaçlamış ve merkezi yönetim ordusunun kullandığı askeri terminolojinin Farsça yerine Peştunca olmasını emretmiştir. Ancak Şir Ali Han, Farsçanın ortadan kaldırılmasına veya yasaklanmasına yönelik bir çaba içerisinde bulunmamıştır. Öyle ki Farsçanın resmi yazışmalarda ve mahkemelerde kullanılmasına devam edilmiştir.

Afganistan, 19. yüzyıl boyunca Büyük Britanya İmparatorluğu ile Rusya Çarlığı arasında bir tampon devlet olarak ayakta kalmaya çalışmıştır.³⁰ Dönemin iki süper gücü arasında bir tür denge politikası sürdürmeye çalışan Afganistan, 1879 yılında II. İngiliz-Afgan Savaşı sonrasında

²⁸ Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 206-209.

²⁹ Lee, a.g.e., s. 362-363

³⁰ Rudyard Kipling'in "Büyük Oyun" olarak adlandırdığı ve 19. yüzyılda rakip iki büyük emperyal gücün stratejik açıdan önemli bu bölgedeki güç mücadelesini anlatan bu kavram, günümüzde de sık sık güncellenerek kullanılmaktadır. Konu hakkında örnek için bkz. Mehmet Seyfettin Erol, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 2012, s. 3.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

imzalanan Gandamek Antlaşması'yla iç meselelerindeki bağımsızlığını büyük ölçüde korusa da dış işlerinde İngilizlere bağlı hale gelmiştir.³¹

Şir Ali Han'ın ölümünden sonra tahta geçen Abdurrahman Han (1880-1901), ülkesini güçlü bir merkezi yönetim altında birleştirmek için gayret göstermiştir. Aşiretlerin sahip olduğu gücü sınırlandırmaya çalışan Abdurrahman Han, Afganistan'daki dini çeşitliliği de ortadan kaldırmaya çabalarak tüm ülkenin Sünni Müslüman olmasını sağlamaya çalışmıştır. Kızılbaşları, Şiiileri ve Kafirileri zorla Müslümanlaştırmıştır. Abdurrahman Han, çok sayıda insanın katledildiği ve baskı altına alındığı bu politikalarını dini söylemler üzerinden meşrulaştırmaya çalışmıştır. Mevzubahis politikalara karşı isyan eden Şii topluluk Hazaraların isyanlarını çok kanlı bir şekilde bastırmıştır. Önceleri "Kafiristan" olarak adlandırılan ve pagan inancına sahip toplulukların yaşadığı bölgeyi zorla Müslümanlaştırdıktan sonra bölgenin adını "Nuristan" şeklinde değiştirmiştir. Binlerce Hazara ve Nuristaniyi öldürülmüş, çok sayıda kadın ve çocuk³² köle pazarlarında satılmıştır.³³

Abdurrahman Han'ın merkezileşme ve tek kültürlü bir devlet inşa etme çabaları ulusal ordu kurma girişimlerini beraberinde getirmiştir. Yalnızca Peştun kabilelerin desteğine dayalı bir ordudan ziyade farklı etnik gruplardan da orduya asker alınmaya başlanmıştır. Bu durum, merkezileşmeye karşı olan aşiretlerin duyduğu rahatsızlığı arttırmıştır.³⁴

Ülkesindeki gücün tek elde toplanması için yoğun çaba sarf eden Abdurrahman Han, ülkeyi modernleştirmeye de çalışmıştır. Ancak bunu Osmanlı ve İran devletlerinden farklı şekilde gerçekleştirmeye çalışmıştır.

31 Barfield, a.g.e., s. 141; Saikal, a.g.e., s. 28; Lee, a.g.e., s. 365-366; Ayrıca Gandamek Antlaşması hakkında detaylı bilgi için bkz. Mir Gulam Muhammed Gobar, *Afganistan der Mesir-i Tarih*, Enver el Kuran Kitaphane-i Peşaver, Peşaver 1975, s. 467-468.

32 Yedi yaşını doldurmuş erkek çocukların ya din değiştirmeleri ya da hizmetçi olarak satılmaları teklifi sunulmuştur. Çok sayıda çocuk Muhammedzay kabilesinin şeflerine hizmetçi olarak verilmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Lee, a.g.e., s. 404.

33 Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 215-216; Barfield, a.g.e., s. 150-151; Lee, a.g.e., s. 403-404.

34 Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 216.

Örneğin Osmanlı Devleti ve İran demiryollarının inşa edilmesine ve telgraf hatlarının yayılmasına gayret ederken; Abdurrahman Han, bu ulaşım ve iletişim araçlarını düşmanların ülkeyi istila etmesini kolaylaştırabileceği endişesiyle Afganistan'a sokmamıştır.³⁵

Ülke yönetiminde kendisine yardımcı olması amacıyla mollalardan, aşiret reislerinden ve şehzadelerden müteşekkil bir danışma meclisi kurduran Abdurrahman Han, ülkede yerleşik bir hukuk düzeni kurmaya çabalamıştır. Mahkemeleri sistemli ve merkezi bir hale getirmeye çalışmıştır. Mahkemelerdeki yargılamaların ne şekilde yapılacağını belirten "Esas-ül Kuzat" adında hâkimliğin esaslarıyla ilgili bir yasal düzenleme yapmıştır. Ayrıca kadıları maaşa bağlayarak onların hüküm verirken biraz daha özgür olmalarını sağlamaya çalışmıştır.³⁶ Bunların yanı sıra kurduğu "Sanduk-i Adalet" (tr. Adalet Sandıkları) mekanizması, halkın hükümdara dilekçe yoluyla ulaşmasını ve sorunlarını çözmek için ondan yardım istemesini sağlamıştır. Her ilçeye konulan bu mühürlü sandıklar, yılda iki kez toplanıp hükümdara iletilmiştir. Abdurrahman Han, bahse konu olan sandıklar aracılığıyla gelen dilekçelere nihai karar mercii olarak hüküm vermektedir. Bu da onun hükümdarlık rolünü pekiştirmiştir.³⁷

Kısacası Abdurrahman Han Afganistan'da merkezi bir yargı mekanizması ve hukuk sistemi inşa etmeye çalışmıştır. Her ne kadar inşa edilmeye çalışılan sistemin etkinliğinin tüm ülke sınırlarına nüfuz ettiğini söylemek mümkün değilse de Abdurrahman Han için "Afganistan'ın Justinianusu" gibi abartılı yakıştırmalarda bulunan yazarlar vardır.³⁸ Anayasacılık hareketleri, Abdurrahman Han döneminde başlamışsa da bu hareketler nihayete ermemiş ve meşruti yönetim kurulmamıştır.

³⁵ Aynı yer.

³⁶ Christina Jones-Pauly-Neamat Nojumi, "Balancing Relation Between Society and the State: Legal Steps Toward National Reconciliation and Reconstruction of Afghanistan", *The American Journal of Comparative Law*, 52, 2004, s. 2.

³⁷ Kristina Alekseyeva vd., "An Introduction to the Laws of Afghanistan", Stanford Law School Rule of Law Program, *Afghanistan Legal Education Project*, 2017, s. 73.

³⁸ Hamid M. Khan, *Customary Law, and Afghan Informal Justice*, United States Institute of Peace, Special Report 363, Washington D.C. 2015, s. 5.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

Abdurrahman Han döneminde, 12 Kasım 1893 tarihinde, Büyük Britanya İmparatorluğu ile Afganistan Emirliği arasında imzalanan ve adını Britanya'nın Hindistan Valisi Mortimer Durand'dan alan antlaşmayla Afganistan'ın bugünkü güney ve doğu sınırlarını belirlenmiştir. Durand Hattı olarak anılan sınırların çizilmesi sonucunda Peştun kabilelerin bir kısmı Britanya'nın kontrolü altındaki topraklarda kalırken; ilgili coğrafyanın bir kısmı da Afganistan içerisinde yer almıştır. İlerleyen dönemlerde ve günümüzde Peştunlar tarafından kabul edilmeyen bu sınır hattının ve Peştun milliyetçilerinin iddia ettikleri "Peştunistan Meselesi"nin temelindeki birçok sorunun kaynağını zikredilen anlaşma oluşturmaktadır.³⁹

Abdurrahman Han'ın ölümünden sonra tahta geçen Habibullah Han (1901-1919) babasının başlattığı reform hareketini devam ettirmiştir. Habibullah Han döneminde özellikle de Hindistan'daki okullarda İngilizler tarafından verilen eğitimin etkisinde kalan ve bu okullar vasıtasıyla Batı Dünyası'nı tanımaya başlayan Afgan gençler, kendi ülkelerinde de modernleşmenin sağlanmasına yönelik girişimlerde bulunmuşlardır. Feyz Muhammed Katib⁴⁰ ve Mahmud Tarzi⁴¹ gibi reformcuların ve onların etkisi altındaki Genç Afganların Habibullah Han'ı etkilemesi sonucunda

39 Pakistan'ın kurulmasını müteakiben Afgan yöneticilerin dile getirdiği Peştunistan Meselesi, taraflar arasındaki ilişkilerin başlangıçtan beri sorunlu olmasına yol açmıştır. Tüm Peştunların bir yönetim altında toplanması davası olarak özetlenebilecek Peştunistan Meselesi, özellikle Afganistan yönetiminde milliyetçi eğilimlerin yükseldiği her dönemde gündeme gelmiştir. Afgan devletinin günümüzdeki Afganistan-Pakistan sınırlarını "suni/yapay veya hayali" olarak nitelendirmesi ve mevcut statükoyu kabul etmeye yanaşmaması, Pakistan ile Afganistan arasındaki ilişkilerin gergin olmasının da başlıca nedenidir.

40 Aslen Hazara kökenli olmasına karşın Abdurrahman Han döneminde katiplik seviyesinde hizmet etmeye devam edebilmiştir. Katib, Habibullah Han döneminde Eğitim ve Dış İşleri Bakanlıklarının çeşitli kademelerinde görevler almıştır. Katib'in Serac el Tarih (Tarihin Meşalesi) adlı üç ciltlik çalışması oldukça kıymetlidir. Katib hakkında detaylı bilgi için bkz. Ludwic W. Adamec, *Historical Dictionary of Afghanistan*, The Scarecrow Press, Oxford 2003, s. 105.

41 Afgan Gazeteciliğinin Babası olarak da bilinen Mahmud Tarzi (1865-1933), babası Gulam Muhammed Tarzi'nin Abdurrahman Han tarafından Hindistan'a sürgün edilmesi nedeniyle ailesiyle birlikte önce Hindistan'a, oradan da Şam'a yerleşmiştir. Şam'da ikamet etmekteyken Jön Türklerin aydınlanmacı ve reformist fikirleriyle tanışmıştır. Bu düşüncelerden etkilenen Mahmud Tarzi, Abdurrahman Han'ın ölümünden sonra 1902 yılında Afganistan'a dönmüştür. Afganistan'daki ilk gazetenin (Sirac-ül Ahbar-i Afganiyye) yayımlanmasına öncülük eden Tarzi, Batı tarzı eğitim verilen Habibiye Okullarının kuruluşunda da rol oynamıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Ludwic W. Adamec, *a.g.e.*, s. 369; Süleyman Özmen, *Afgan Aydınlanmasının Mimarı Serdar Mahmud Tarzi Han ve Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

1903 yılında Afganistan'da Batılı tarzda eğitim veren ilk okul olan *Habibiye Lisesi* açılmıştır.⁴² Habibiye Lisesi modernist ve reformist siyasi hareketin başlıca merkezlerinden biri haline gelmiştir. Okulun öğretmen ve öğrencileri tarafından *Milli Sır Cemiyeti* adında gizli bir siyasi hareket de meydana gelmiştir.⁴³ 1909 yılında kurulan *Mekteb-i Harbiye* adlı askeri okul da Habibullah Han döneminde açılan diğer bir önemli eğitim kurumudur. Ancak modern eğitim verilmeye çalışılan bu okulların yaygınlık kazanması 1919 yılı sonrasına kalmıştır.⁴⁴

AFGANİSTAN'IN BAĞIMSIZLIK SONRASI DÖNÜŞÜM ÇABALARI

Afganistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1919 yılında henüz demokratikleşme açısından yeterince mesafe kat etmemiş olmasına rağmen istiklalini kazanmasını takip eden ilk on yılda modernleşme çabalarını yoğunlaştırdığını söylemek mümkündür.

1919 senesinde imzalanan Rawalpindi Antlaşması'yla Britanya İmparatorluğunun Afganistan dış politikası üzerindeki belirleyici rolü ortadan kalkmış ve Afganistan Emirliği, iç politikada olduğu gibi dış politikada da tam bağımsız hale gelmiştir. Emanullah Han, iktidarının ilk yıllarında Sovyetler Birliği ile Britanya arasında izlenen denge siyasetini sürdürmüştür.

Emanullah Han, kendisinden önceki hükümdarların modernleşmeye yönelik adımlarını çok daha öteye taşımaya çalışmıştır. Afgan modernleşmesi denilince akla gelen ilk figür olmuştur. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde başlayan Afgan modernleşmesi üzerindeki Türk etkisi,

42 Lee, a.g.e., s. 419; Saikal, a.g.e., s. 41-42; Angelo Rasanayagam, *Afghanistan: A Modern History*, I.B. Tauris, London 2003, s. 42.

43 Yahia Baiza, *Education in Afghanistan: Developments, Influences and Legacies since 1901*, Routledge, New York 2013, s. 60-61.

44 Mehtarkhan Khwajamir, "History and Problems of Education in Afghanistan", *SHS Web of Conferences* 26, 2016, s. 2.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren çok daha belirginleşmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni modern bir devlete dönüştürme çabaları, Afgan Kralı Emanullah Han için ilham verici olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılmasıyla kurulan Ankara Hükümeti'nin aldığı ilk kararlardan biri de Kabil'de bir elçilik açılmasıdır.⁴⁵ Emanullah Han, bağımsızlığın kazanılmasından sonra babası Habibullah Han döneminde sıcak ilişkiler içerisinde bulunan Britanya'ya karşı mesafeli durmuştur. Hatta sıklıkla İngiliz karşıtı politikalar yürütmüş ve 1921 yılında imzalanan Afgan-Sovyet Dostluk Antlaşması'yla da bu pozisyonunu güçlendirmiştir.⁴⁶ Ancak Sovyetler Birliği ile Afganistan arasındaki yakınlaşma, İngilizlerle ilişkilerin tamamıyla kesildiğini göstermemektedir. Emanullah Han'ın Sovyetler Birliği'yle ilişkilerinden en büyük beklentisi, teknolojik araç-gereç ve askeri teçhizat yardımlarından faydalanarak yapmayı arzuladığı dönüşüm için destek sağlamaktır. Nitekim bu yolla Afgan Hava Kuvvetleri'nin ilk temeli atılmıştır.⁴⁷

Emanullah Han, Sovyetler Birliği içerisindeki Müslüman azınlıklara yapılan baskılardan rahatsızlık duymuştur. Her ne kadar Sovyetlerin Orta Asya coğrafyasındaki işgallerine diplomatik olarak tepki göstermemişse de Kızılordu'dan kaçarak Afganistan'a gelen Türkmen, Özbek, Tacik ve Kırgızlara yerleşmeleri için izin vermiştir. Emanullah Han'ın amacı, Afganistan'ı izolasyoncu⁴⁸ dış politikadan kurtararak hem komşularıyla hem de büyük güçlerle iyi ilişkiler kurmaktır. Bu çerçevede Avrupa ve Türkiye gezilerinde gördüklerini kendi ülkesinde de uygulayarak modern bir Afganistan inşa etmeye çalışmıştır.

45 Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 36-37.

46 Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 223-224; Runion. a.g.e., s. 90.

47 Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 224.

48 Britanya İmparatorluğu'nun himayesinde olduğu dönemde Afganistan'ın dış ilişkileri, Britanya tarafından kontrol edildiği için bağımsız bir dış politika sürdürememiş ve kendi iç işlerine odaklanmak durumunda kalmıştır.

1 Mart 1921 tarihli Türk-Afgan Antlaşması aracılığıyla Ankara Hükümeti'ni tanıyan ilk devlet Afganistan olmuştur. Hem Afganistan'ın hem de Ankara Hükümeti'nin İngiliz emperyalizmine karşı mücadele etmesi, antlaşmayı bir tür anti-emperyalist ittifak antlaşmasına dönüştürmüştür.⁴⁹

Afganistan'ı modern ulus-devlet haline getirmeyi amaçlayan Emanullah Han, ülkesini Avrupa devletleri gibi modernleştirmek istemiştir. Böylece her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırarak eşitlik, kardeşlik ve adalet temelleri üzerinde yükselen bir toplumun oluşturacağı ulusal birliği sağlamayı amaçlamıştır. Bir başka deyişle Afgan halkının devlete duyduğu sadakat duygusunu güçlendirmeyi arzulamıştır.⁵⁰

Afgan halkı içerisindeki çok sayıda azınlığın eşit haklara sahip olması için Afganistan'ın 1923 yılında kabul edilen ilk anayasasına bu yönde maddeler eklenmiştir. Bu anayasanın 2. maddesinde devletin dininin İslam olduğu ve Yahudi ve Hindu gibi diğer dinlere mensup vatandaşların devletin tam koruması altında bulunduğu belirtilmiş olmasına karşılık mollalar ve bazı kabile liderleri, söz konusu maddeye tepki göstermişlerdir. Diğer dinlere mensup vatandaşlarla eşit olmak istemeyen bu grup, anayasanın bu maddesine Hanefi mezhebinin devletin resmi mezhebi olduğunu ekleterek kendilerini Sünni Hanefi mezhebinden olmayan Hazaralardan ayırtırmak istemişlerdir. Ayrıca Yahudi ve Hindu vatandaşların özel vergi vermelerini ve Müslümanlardan farklı şekilde giyinmelerini de talep etmişlerdir. Böylece kendilerini Müslüman olmayan azınlık gruplardan da ayırtırarak, muhtemelen kendilerince "üstün" pozisyonlarını sürdürmek istemişlerdir.

49 Bilal N. Şimşir, a.g.e., s. 54-55.

50 Gabriele Rasuly-Paleczek, "Afganistan'da Devlet Kurma Mücadelesi: Merkezileşme, Milliyetçilik ve Huzursuzluklar", *Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları: 20. Yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek*, Willem van Schendel, Erik J. Zürcher, der., İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 199.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

Buna ek olarak anayasanın 9. maddesinde yer alan Afgan tebaanın kişisel özgürlüklerle donatıldığı ve başkalarının özgürlüklerine müdahale edemeyeceği şeklindeki düzenlemeye yapılan ek vatandaşlara dini mezhebe ve Afganistan'ın resmî kurumlarına bağlılık şartı da maddeye dahil edilmiştir.

Kısacası, mümkün olduğunca halk arasındaki ayrımları ortadan kaldırmayı amaçlayan anayasa, Sünni-Hanefi özellikleri ön planda olan bir İslam Devleti'nin anayasasına dönüştürülmek istenmiştir. Ayrıca kadınlara yönelik reformlar da bazı kesimlerde ciddi rahatsızlıklara sebep olmuştur. Abdullah Horati ve Sahaklı Abdurreşit gibi tanınmış mollaların ve bunların etkisi altındaki kabile liderlerinin reformlara karşı olumsuz tavırları sonucunda 1924 yılının Mart ayında Mangal ve Jadran kabilelerinin Host şehrinde başlattıkları isyan, 1925 yılının Ocak ayında isyancıların yenilmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak bu tür tepkiler sonucunda yukarıdaki değişiklikler 1923 Anayasası'na girmiştir.⁵¹ Host İsyanı sonrasında üç yıl boyunca reform hareketlerinde yavaşlama yaşanmıştır.

Karma eğitim verilmeye başlanması ve yabancı dillerde eğitim verilen okullara Avrupa ve Hindistan'dan yabancı öğretmenlerin getirilmesi, mollalar tarafından "çocukların kafirlere emanet edilmesi" şeklinde yorumlanmıştır.⁵² Dahası kız okullarının açılmasının ve Türkiye'ye kız öğrencilerin gönderilmesinin şeriata aykırı olduğunu iddia etmişlerdir. 1921 yılında açılan bu okullar, tepki üzerine bir süreliğine kapatılmış olsalar da daha sonra tekrar açılmışlardır. Okullaşmanın ilk kez Kabil dışına da taşındığı Emanullah Han döneminde 322 adet ilkokul açılmış

51 Saikal, a.g.e., s. 81; Frank A. Clements, *Conflict in Afghanistan: A Historical Encyclopedia*, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2003, s. 148.

52 Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 228.

ve yüzlerce öğrenci eğitim amacıyla Türkiye, Rusya, İtalya ve Almanya'ya gönderilmiştir.⁵³

Eğitim alanında yapılmaya çalışılan reformların yalnızca dini referanslı olduğunu iddia etmek yanlıştır. Zira ilkokulların zorunlu hale getirilmesi ve çocuklarını okullara göndermeyenlerin ceza ödemesi, geçim sıkıntısının yaygın olduğu ve ulaşımın yeterince gelişmediği bir ülkede çoğu aile için büyük külfet haline gelmiştir.⁵⁴

Ayrıca toplumsal hayatta devlet eliyle uygulanmaya çalışılan reformların ve sağlanmaya çalışılan dönüşümün güçlü bir merkezi yönetim olmaması halinde ciddi bir başarısızlık ihtimalini barındırdığını söylemek mümkündür. Muhafazakâr düşüncenin yaygın olduğu geleneksel toplumlarda değişimin kaçınılmaz olsa dahi tedricen uygulanması daha sağlıklıdır. Zira keskin ve geniş çaplı değişiklikler muhafazakâr toplumları korkutur.

Söz konusu toplumlar değişim kaçınılmaz olsa da bu değişimin sonuçlarını öngörebilecekleri bir hızda olmasını isterler. Bu nedenle "kozmetik" değişiklikler, söz konusu toplumlarda büyük sorunlara yol açmazken; ciddi yapısal değişiklikler, beraberinde ciddi tepkileri de getirmektedir. Bundan dolayı güçlü bir merkezi yapı ve yönetime sadakatle bağlı güçlü bir ordu devlet eliyle gerçekleştirilen "yukarıdan" modernleşme hareketleri için son derece elzemdir. Emanullah Han'ın arzuladığı reformları gerçekleştirememesinin en önemli nedenlerinden biri de olası isyan hareketlerine karşı koyabilecek güçlü ve yönetime sadakatle bağlı bir orduya sahip olmamasıdır.

⁵³ Khwajamir, a.g.e., s. 2; Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 229.

⁵⁴ Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 229-230.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

Türkiye'de gerçekleştirilen reformları beğenmekle birlikte özellikle kadınlar lehine yapılan reformları yetersiz bulan Emanullah Han'ın kadınların geleneksel şekilde örtünmelerini yasaklaması, başlık parasını ortadan kaldırmaya çalışması, kız öğrencileri yurt dışına göndermesi gibi reform girişimleri kendisi aleyhine propagandaların da etkisiyle geniş kitlesel tepkilere yol açmıştır.⁵⁵

1929 yılında Emanullah Han'a karşı başlayan isyan hareketleri sonucunda aslen Tacik olan Habibullah Kalakani Kabil'de yönetimi ele geçirmiştir. İktidarda kaldığı yaklaşık 9 aylık dönem içerisinde yapılan reformları geriye döndüren Kalakani, kendisini *Hadim-i Din-i Resulullah*; yani peygamberin dininin koruyucusu ilan etmiştir. Kız okullarını ve yabancılara ait okulları kapatan, yurtdışına gönderilmiş kız öğrencileri geri çağıran ve ülkedeki yabancı temsilcilerin Afganistan'ı terk etmesini isteyen oldukça tutucu bir kişiliğe sahip olan Kalakani, tam bir Zealotçu mantık üzerinden hareket etmiştir. Ancak Peştun kabileler yönetim makamında Peştun olmayan birini görmeyi istememiştir. Bu nedenle ülkeye geri dönüş yapan Nadir Han (1929-1933) etrafında birleşerek Kalakani'ye karşı mücadele etmişler ve Kalakani'yi yönetimden düşürerek idam etmişlerdir.⁵⁶

Han unvanı yerine Şah unvanını tercih eden Nadir Şah, Batılı tarzda eğitim almış olmasının etkisiyle modernist bir bakış açısına sahip olsa da reformların daha temkinli şekilde sürdürülmesine gayret etmiştir. Mollaları ve İngilizleri karşısına almak istemeyen Nadir Şah, reform sürecini zamana yaymak ve radikal reformları ertelemek istemiştir. 10 kişilik bir kabine atayan Nadir Şah, 1931 yılında yeni bir anayasa ilan etmiştir.⁵⁷ 1930 yılında toplanan 300 kişilik *Loya Jirga* içerisinde seçilen

55 Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 230-231; Rasuly-Paleczek, a.g.e., s. 200; Rasanayagam, a.g.e., s. 22-23.

56 Runion, a.g.e., s. 92; Amin Saikal, a.g.e., s. 93-96; Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 231-232.

57 Bu Anayasanın niteliği hakkında yazarlar arasında farklı yorumlamalar söz konusudur. Ancak genel hatlarıyla değerlendirildiğinde Nadir Şah'ın modernist kesim ile muhafazakâr kesim arasında bir tür denge sağlamaya çalıştığını söylemek mümkündür. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Palwasha L. Kakar-Julia Schiwal, *Lessons from the 1931 Constitution of Nadir Khan: Religious Inclusion and Reform*, United States Institute of Peace, Afghan Peace Process Issues Paper, 2021, s. 5.

105 üyeli Ayan Meclisi ve senato işlevi gören 27 üyeli Meclis-i Şura oluşturularak krallığın meşrutî yönü güçlendirilmeye çalışılmıştır.

1932 yılında Prof. Dr. Rıfki Kamil'in kurucu dekanı olduğu Kabil Tıp Fakültesi kurulmuştur. Sonraki yıllarda bu fakültede eğitim vermek üzere Türkiye'den profesörler gönderilmiştir. Afganistan'da önce fakülteler kurulmaya başlanmış daha sonra ise bu fakülteler üniversite çatısı altında bir araya getirilmiştir.⁵⁸

Nadir Şah'ın merkezi yönetimi güçlendirme çabaları, etkinlikleri azalan aşiret reislerinin tepkisini çekmiştir. Emanullah Han'ı desteklemelerine karşılık Nadir Şah'a husumet besleyen ailelerden biri de Çarki ailesidir. Nadir Şah, 1932 yılında idam edilen Gulam Nebi'nin intikamını almak isteyen bir hizmetçisinin oğlu tarafından 1933 yılında öldürülmüştür.⁵⁹

Nadir Şah'ın öldürülmesi üzerine tahta o zamanlar henüz 19 yaşında olan oğlu Zahir Şah (1933-1977) geçmiştir. Ancak 1945 yılına kadar fiili yönetim Zahir Şah'ın amcası Muhammed Haşim Han'ın elinde olmuştur. Muhammed Haşim Han'ın Afgan modernleşmesi için model olarak 1930'lu yıllarda Avrupa'da yükselişte olan Almanya ve İtalya'yı örnek alması sonucunda bu ülkelerdeki Aryan ırkçılığını da benimsemeye başladığı görülmüştür. İran'dakine benzer şekilde Afganistan'da da Aryan kökenlere daha fazla vurgu yapılmaya ve Afgan aydınları arasında "ırk birliği" düşüncesi daha fazla itibar görmeye başlamıştır. Bir tür Pan-Afgancılık düşüncesi ortaya çıkmış ve Afganlar "Doğu'nun Aryanları" şeklinde tanımlanmıştır.⁶⁰

Peştunculuk politikasının doğal bir yansıması olarak Peştun dili tüm öğrenciler için zorunlu ders olarak okutulmuş ve resmi görevliler açısından

58 Khwajamir, a.g.e., s. 3.

59 Adamec, a.g.e., s. 3.

60 Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 235; Rasuly-Paleczek, a.g.e., s. 201-202.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

Peştuca konuşmak zorunlu hale getirilmiştir. Böylece günlük hayatta ve ticari faaliyetlerde Farsçanın hâkim pozisyonu kırılmak istenmiştir. Peştun toplumunun kültür ve değerleri üzerine inşa edilmiş tek bir Afgan ulusu ve bu ulus tarafından kurulmuş bulunan Afgan ulus-devleti amaçlanmıştır. Diğer etnik unsurların ülke tarih ve kültürüne yaptığı katkı göz ardı edilmiştir. Peştun olmayan kişilerin devlet kademelerinde yükselmesinin önüne geçildiği gibi, devlet tarafından sunulan hizmetlerin de Peştun olmayan topluluklara ulaştırılmadığı görülmüştür. Peştun olmanın makbul sayıldığı ve Peştunların kayırıldığı bu sistem, 1960'lı yıllara kadar devam etmiştir.⁶¹

Almanya ve İtalya'yla yakınlaşmış olmasına rağmen dış politikada çok yönlülüğü tercih eden Afganistan, 1937 yılında Sadabad Pakti'na katılmıştır. İlk kez bu dönemde temasa geçtiği ABD'yle 1936 yılında Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalayan Afganistan, Amerikalı eğitimcileri ülkeye davet etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız kalacağını ilan eden Kabil'de 1942 yılında Amerikan Büyükelçiliği kurulmuştur.⁶²

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Afganistan'ın yanı başında Pakistan'ın kurulması, iki ülke arasındaki sorunların da başlangıcı olmuştur. Zira Durand Hattı'nın Pakistan tarafında kalan kısmında oldukça kalabalık Peştun nüfus yaşamaktadır. Pakistan'ın federal olarak yönetilen ve Kabile Alanı (FATA) olarak adlandırılan bölgesinde halk oylaması yapılarak bölgedeki Peştunların Afganistan'a katılmayı mı; yoksa Pakistan'da kalmayı mı tercih ettiklerinin sorulmasını isteyen Afganistan'ın bu talebine ne Pakistan ne de Birleşmiş Milletler (BM) olumlu yanıt vermiştir.

Günümüzde iki ülke arasındaki uluslararası sınır olarak kullanılan resmi sınırlar Peştun milliyetçiliği yapan kesimlerce kabul görmemektedir. Peştun milliyetçiliğinin bir devlet politikası olarak uygulandığı dönemlerde

61 Rasuly-Paleczek, a.g.e., s. 201-203.

62 Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 235-236

ortaya çıkan Peştunistan Davası'nın günümüzde de savunucuları bulunmaktadır. Bu mesele Afganistan-Pakistan arasındaki ilişkilerin ağırlık merkezini oluşturmaktadır.⁶³

AFGANİSTAN'DA SOVYET ETKİSİ ALTINDAKİ DÖNÜŞÜM VE SOVYET İŞGALİ

Afganistan'ın Pakistan karşısında yalnız bırakıldığını hissetmesi nedeniyle Sovyetler Birliği'ne yakınlaştığını iddia etmek mümkündür.⁶⁴ 1953 yılında Başbakanlık makamına getirilen Davud Han, yaklaşık 10 yıllık süre içerisinde hızlı kalkınma hamleleri yapmaya çalışmıştır. Sovyetler Birliği'nin destekleriyle bitirilen barajlar ve sulama kanalları, tarımın ülkede gelişmesini ve göçebe bazı toplulukların yerleşik düzene geçmesini sağlamıştır.

Sovyetler Birliği'nden hem altyapı projeleri için destek hem de silah yardımı alan Afganistan, aynı zamanda ABD'den de yardım almıştır. Özellikle Peştunistan Meselesi nedeniyle Pakistan'ın sınırları kapatması sonucu ekonomik açıdan zorlu bir döneme giren Afganistan, gelen yardımlar sayesinde ekonomik durumunu düzeltmeye çalışmıştır. 1959 yılında dönemin ABD Başkanı Dwight Eisenhower'in Kabil'i ziyaret etmesinden de anlaşılacağı üzere Afganistan, tarafsızlık politikasından vazgeçmiş değildir. Ancak Sovyetler Birliği'yle ilişkiler daha hızlı ilerlemiştir.⁶⁵

63 Peştunistan Meselesi, Afganistan-Pakistan sınırının her iki tarafında da yer alan Peştunların tek bir siyasi çatı altında birleştirilmesini ve özellikle de Pakistan sınırı içerisinde yer alan ve Afganistan sınırına yakın bölgelerde yaşayan Peştun kabilelerin Afganistan'a dâhil olarak, Şah Ahmed Dürrani dönemindeki gibi Peştunların birlik olmasını ifade etmektedir. Afganistan, Pakistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1947 yılından itibaren iki ülke arasındaki sınırı resmen tanımadığını belirtmiştir. Afganistan Sınırlar ve Kabile İlişkileri Bakanlığı resmi sitesinde, Durand Hattı adıyla anılan Afganistan-Pakistan sınırının "farazi" olduğu, Afgan Hükümeti ve toplumu tarafından asla kabul edilmediği ifade edilmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. *Ministry of Borders&Tribal Affairs*, mobta.gov.af/en/borders-durand-line, (Erişim Tarihi: 22.10.2020).

64 Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 239; Runion, a.g.e., s. 98-99; Saikal, a.g.e., s. 119-121.

65 Rasayanagam, a.g.e., s. 33-36; Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 238-240.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

Davud Han Afganistan'ın Bağımsızlığının 40. yılı için düzenlenen etkinliklere Bakan eşlerinin geleneksel kıyafetlerinin dışında giyinerek katılmalarını emretmiştir. Bu duruma tepki gösteren dini liderleri hapse attırıştır.⁶⁶ Davud Han'ın bunu yapabilmesindeki en önemli etken Afganistan devletinin çıkması muhtemel isyanları bastırabilecek güçte bir orduya sahip olmasıdır. Kadınların giyim konusunda serbest bırakılması, Kabil Üniversitesi'ne kadınların da kabul edilmesi, kadınların iş hayatına atılmalarına imkân verilmesi; yani kadınların sosyal hayattaki konumlarının dönüştürülmeye çalışılması, yine Davud Han zamanında uygulanan reform sürecinin bir parçasını oluşturmuştur.⁶⁷

Davud Han, 1963 yılında görevden alınmış ve yerine liberal eğilimli Muhammed Yusuf Han (1917-1998) başbakanlığa atanmıştır. Böylece ilk kez hükümdar ailesinden olmayan biri bu makama gelmiştir. Batı demokrasilerine benzer şekilde basın özgürlüğünün ve siyasal katılımın sağlanmaya çalışıldığı bu dönemde dış ilişkilerde de Pakistan ile Afganistan arasındaki gerilimin azaltılmaya çalışıldığı görülmüştür. 1964 yılında tüm etnik ve dini gruplardan vatandaşın katıldığı Afgan tarihinin belki de en kapsayıcı Loya Jirga toplantısında dört kadın üye de yer almıştır. Toplantıya katılan 452 üyenin yalnızca dört tanesinin kadın olması bile sembolik açıdan önemlidir.⁶⁸

1964 yılında kabul edilen anayasa sayesinde Afganistan'da anayasal monarşi dönemi başlamıştır. Bu anayasaya göre, meclis İngiltere'deki gibi iki kanattan oluşmaktadır: Wolesi Jirga (Avam Kamarası) ve Meşrano Jirga (Lordlar Kamarası). Avam Kamarası'na seçilen tüm temsilciler halk tarafından seçilirken; Lordlar Kamarası'na seçilen temsilcilerin üçte biri

⁶⁶ Rasayanagam, a.g.e., s. 34-35; Runion, a.g.e., s. 97.

⁶⁷ Clements, a.g.e., s. XX.

⁶⁸ Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 241; Rasayanagam, a.g.e., s. 38.

kral tarafından, üçte ikisi ise halk tarafından seçilmiştir. 1964 Anayasası sayesinde kadınların ve gayrimüslim vatandaşların da oy kullanabilmesi mümkün olmuştur.⁶⁹ 1965 yılında yapılan seçimlerin sonucunda ilk kez kadın parlamenterler meclise girebilmiştir.

1973 yılında Davud Han, Zahir Şah'ın bir yurtdışı gezisinde bulunduğu sırada yönetime el koyarak Afganistan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Yönetim yetkilerini kendi elinde toplayan Davud Han, kendisine rakip olabileceğini düşündüğü kişileri ve kurumları ortadan kaldırmaya başlamıştır. Darbeyi destekleyen sol ve liberal kesimleri tasfiye eden ve tüm gücü kendi tekeline almaya çalışan Davud Han, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Millî Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı görevlerini kendi sorumluluğunda toplamıştır. Öncelikle liberal ve İslamcı kesimlerle mücadele eden Davud Han, bu kesimleri tasfiye ettiğine kanaat getirdikten sonra komünist grupları ortadan kaldırmaya başlamıştır. Yalnızca kendi kurduğu Ulusal Devrim Partisi'nin (Hizb-i İnkılab-ı Milli) siyasal faaliyette bulunmasını sağlamaya çalışan Davud Han, sağ ve sol düşünceden politikacıları tutuklatmış ve birçoğunu idam ettirmiştir. Kısacası Davud Han, bir tür tek adam rejimi tesis etmek istemiştir.⁷⁰

1975 senesinden itibaren Sovyetler Birliği'nden gittikçe uzaklaşan Davud Han'ın ezmeye başladığı sol gruplar içerisindeki en önemli iki grup, Halk ve Perçem (Bayrak) aralarındaki görüş ayrılıklarını bir kenara bırakarak ortak düşman olarak gördükleri Davud Han'ı devirmek üzere anlaşmışlardır. 1978 yılında Davud Han'ın devrilmesi, başlangıçta farklı kesimlerden oldukça destek görmüştür. Ancak iktidarı ele geçiren komünist yöneticilerin, toplumun farklı kesimlerinin yönetimde söz sahibi

69 "The Constitution of Afghanistan 1964", *Afghanistan Online*, <https://web.archive.org/web/20040406114855/http://www.afghan-web.com/history/const/const1964.html>, (Erişim Tarihi: 10.10.2021).

70 Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 242-245.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

olabildiği katılımcı bir demokrasi yerine kendilerine uygulanan baskı ve şiddetin bir benzerini kendileri dışındaki tüm gruplara uygulamaya başlaması nedeniyle Afganistan'daki siyasi gerilim artmıştır.⁷¹

Komünist yönetim yalnızca mollalara veya kralcılara karşı değil; farklı sosyalist gruplara (Maocular, Bayrak grubundaki komünistler vb.) karşı da son derece kanlı tasfiye girişimlerinde bulunmuştur. Komünist olduğu iddia edilen bu yönetimin Batılı anlamda Marksist, materyalist, seküler bir ideolojiye sahip olduğu düşünülebilir. Ancak Davud Han yönetiminin sıklıkla Peştun milliyetçiliğini, Pakistan ve İngiliz düşmanlığını ve dini söylemleri kullandığı da görülmektedir. Özellikle de Babrak Karmal'in yönetiminde olduğu dönemde (1979-1985) komünistler aleyhinde kullanılan dini söylemlere karşı ayetlerden faydalanılmış, birçok cami restore edilmiş ve İslam dini ile devletin çıkardığı yasaların uyumlu olduğu ifade edilmiştir. Devlet okullarındaki eğitim müfredatında dini eğitimin ders sayısı azaltılmışsa da tamamen ortadan kaldırılmamıştır.⁷²

1977 yılında Medeni Kanun'un⁷³ kabulüyle Afgan kadınların sosyal hayattaki statüleri görece iyileştirilmiş ve kadınlar, boşanma ve miras konularında haklar kazanmışlardır. Ayrıca daha fazla eğitim alabilme ve iş hayatına katılabilme olanakları artan kadınların öğretmenlik ve devlet memurluğu gibi alanlarda nerdeyse erkekler kadar istihdam edildiği görülmüştür.

Diğer grupların yanında işçilerin de maaşlarının ve çalışma şartlarının iyileşmesi, alt yapıya yönelik faaliyetlerin artması ve gerçekleştirilen

71 Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 246.

72 Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e., s. 257; Saif R. Samady, *Education and Afghan Society in the Twentieth Century*, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris 2001, s. 75.

73 Afganistan Medeni Kanunu'nda Mecelle'nin ve İslam dininin etkilerini görmek mümkündür. Afganistan Medeni Kanunu'nun İngilizce Tercümesi için bkz. *Civil Code of the Republic of the Afghanistan*, <https://www-cdn.law.stanford.edu/wp-content/uploads/2015/10/Civil-Code-of-Afghanistan-ALEP-Translation.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.01.2021).

reformların halkın bir kesimi tarafından desteklenmesi, komünist rejimin seleflerinden daha başarılı olduğunu göstermiştir. Ancak söz konusu rejimin ılımlı mesajlar vermesine rağmen kurduğu istihbarat ve gizli polis ağıyla muhaliflere göz açtırmadığı da belirtilmelidir.⁷⁴

SOVYET İŞGALİ SONRASI MÜCAHİTLER İLE TALİBAN'IN İKTİDAR MÜCADELESİ

1970'li yıllarda komünist yönetim tarafından gerçekleştirilen reformların etkisi kentlerde daha belirgin olmuştur. Nüfusun büyük bir kısmının kırsal kesimde yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda, halkın mevcut yönetime desteğinin sınırlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Gerçekleştirilen dönüşümün Kabil dışında da yayılmasını amaçlayan komünist yönetim, zaten uzun bir dönemdir desteğini aldığı Sovyet uzmanlara ek olarak Sovyetler Birliği'nden askeri destek talebinde de bulunmuştur.

Afganistan'daki rejimi desteklemek üzere Sovyetler Birliği'nden gönderilen askeri birliklere, Sovyet danışmanlara ve ailelerine yönelik kanlı saldırıların düzenlenmesi, durumun ciddiyetini hızla arttırmış ve isyan hareketleri, birkaç ay içerisinde neredeyse tüm Afganistan'a yayılmıştır.⁷⁵

Komünist yönetimin isyan hareketlerini bastırmakta zorlanması sonucunda Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a gönderdiği birliklerin sayısında ciddi artış yaşanmıştır. Afganistan'da Sovyet nüfuzunun daha fazla artmasını istemeyen ABD, mücahit gruplara para ve silah yardımıyla bulunmuştur. Suudi Arabistan ve Körfez ülkelerinin parasal desteği ve

74 Savr Devrimi adıyla bilinen 1978 askeri darbesi sonrasında Afganistan'da Sovyetler Birliği istihbarat ve gizli servisi KGB benzeri bir örgüt kurulmuştur. Afganistan Güvenlik Servisi, 15.000 ile 30.000 arasında ajan ve muhbirin görev yaptığı, kendi askeri birimlerine sahip olan, temel görevleri iç politikadaki muhaliflerin tespiti ve ortadan kaldırılması ve silahlı kuvvetler için istihbarat sağlamak olan bir teşkilattir. 1986 yılında Bakanlık düzeyine yükselmiştir. İktidara gelen her yönetimin yeniden adlandırdığı bu kurum komünist yönetimin devrilmesinden sonra da varlığını yeni yönetimlerin idaresi altında sürdürmüştür. Detaylı bilgi, için bkz. Adamec, a.g.e., s. 18.

75 Runion, a.g.e., s.108-109.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

Pakistan'ın eğitim ve lojistik desteği sayesinde güç kazanan mücahit gruplar, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'da uzun, maliyetli ve yıpratıcı bir savaşa girmesine sebep olmuştur.

Komünist rejim, Sovyet unsurlarının Afganistan'dan çekildiği 1989 yılından sonra da kent merkezlerinde kontrolü elinde tutmaya devam etmiştir. Ancak nüfusun büyük çoğunluğunun yaşadığı kırsal kesimlerde mücahit gruplar kontrolü ele geçirmiştir. 1986 senesinde yönetime gelen Dr. Necibullah bir taraftan mücahit gruplara karşı direnirken; öte taraftan devleti dönüştürmeye çalışmıştır. Dr. Necibullah muhalefetle uzlaşma yolları aramasına karşın bu çabalarından beklediği sonucu alamamıştır. 1990 yılına gelindiğinde Afganistan Anayasası'nda değişiklik yaparak ülkenin *Afganistan Demokratik Halk Cumhuriyeti* olan resmi adını, *Afganistan Cumhuriyeti* olarak değiştirmiştir. 1990 Anayasası'nın ilk maddesinde Afganistan Cumhuriyeti'nin "bağımsız, üniter, bölünemez ve İslami" olduğu belirtilmiştir.⁷⁶ Böylece Afganistan'daki yönetimin Marksizmden uzaklaşmaya başladığı gösterilmeye çalışılmıştır. Afganistan bayrağından kırmızı yıldız ve kitap sembolleri de çıkarılmıştır.⁷⁷

Mücahit gruplar, 1992 yılında Kabil'e girdikten sonra birbirleriyle mücadeleye girişmişlerdir. Söz konusu mücadeleler esnasında Kabil büyük hasara uğramış, başta büyük kentler olmak üzere birçok bölgede yağma faaliyetleri başlamıştır. Mücahit gruplar arasındaki çatışmaların ve merkezi otoritenin bulunmamasının yarattığı kaotik ortam, halkın yaşadığı sıkıntıları daha da arttırmıştır. Her türlü suçun işleyeninin yanına kar kaldığı bir ortamın yarattığı bıkkınlık nedeniyle Taliban⁷⁸ halk nezdinde destek bulabilmiştir. Taliban'ın tecavüzcülere, hırsızlara, uyuşturucu kaçakçılara

76 Rasanayagam, a.g.e., s. 120-121. 1987 yılında toplanan Loya Jirga tarafından kararlaştırılan Anayasa'da "İslami" vurgusu bulunmamaktadır; ancak muhtemelen Dr. Necibullah'ın İslami kesimleri de siyasal alana davetinin bir yansıması olarak 1990 Anayasa'sında devletin "İslami" yönü, metne dahil edilmiştir.

77 Töre Sivrioğlu-Ahmad Jawid Türkoğlu, a.g.e., s. 272-275.

78 Taliban'ın kökeni, ideolojisi ve yapısı başlı başına bir çalışma konusu olacak kadar kapsamlı olduğu için bu çalışmada fazla detaya girilemeyecektir.

ve adi suç işleyenlere karşı mücadelesi halkın sempatisini kazanmasını sağlamıştır.⁷⁹

Kabil'i ele geçirerek yönetimi devralan Taliban, Afganistan'ın yapısal sorunlarına ilişkin belirli bir politikaya veya ajandaya sahip olmadığı için sorunları çözmek adına bildiği tek yöntem olan şiddeti kullanmıştır. Şer'i hukukun radikal bir yorumunu tüm ülkede tesis etmeye çalışan Taliban, insan haklarının korunması gibi bir kaygı taşımadığı için sosyal hayatın hemen her alanında halk üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Erkeklerin sakal uzunluğundan, kadınların giyim tarzlarına kadar her şeyi kontrol altında tutmayı isteyen Taliban, 1997 senesinde tüm ülkede kız çocuklarının okula gönderilmesini yasaklamıştır. Kadınlarda okur-yazarlık oranı, şehirlerde %13'e ve kırsal alanlarda ise %3-4 civarına gerilemiştir. Bu oranlar, dünyadaki en düşük oranlardır.⁸⁰

Meydanlarda gerçekleştirilerek halkta korku yaratmayı amaçlayan idam, taşlayarak öldürme ve uzuv kesme gibi ceza uygulamaları, kadınların sosyal hayattan neredeyse tamamen silinmeye çalışılması, farklı din, mezhep veya kültürlere karşı hoşgörüsüzlük Taliban yönetiminin hafızalarda kalan olumsuz imajının yalnızca bir kısmını yansıtmaktadır. Ülkedeki tarihi ve kültürel eserlerin yok edilmesi, birçok tarihi yapının yağmalanması ve Bamyan'daki devasa Buda heykellerinin yıkılması, Taliban yönetiminin uluslararası alanda meşruiyetinin pek kabul görmemesinin başlıca nedenleri arasındadır. Dünyada yalnızca üç ülke (Pakistan, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri) Taliban yönetiminin meşruiyetini tanımışken, Burhaneddin Rabbani, Afganistan'ın BM nezdinde tanınan meşru Cumhurbaşkanı olarak kalmaya devam etmiştir.⁸¹ Tüm bu değerlendirmeler çerçevesinde Taliban rejiminin Toynbee'nin tanımladığı Zealotçu mantığa uygun hareket ettiğini söylemek mümkündür.

79 Thomas Barfield, *a.g.e.*, s. 255-257.

80 Alekseyeva vd., *a.g.e.*, s. 90-91.

81 Sivrioğlu-Türkoğlu, *a.g.e.*, s. 290-294.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

2001 SONRASI MODERNLEŞME ÇABALARINA ULUSLARARASI DESTEK

11 Eylül 2001 tarihli terör saldırılarını takip eden süreçte ABD'nin Afganistan'a askeri müdahalesi ve Taliban yönetiminin devrilmesi sonrasında modern bir ulus-devlet inşa süreci yeniden başlamıştır. 2001 yılı sonlarında düzenlenen Bonn Konferansı'yla Taliban sonrasında kurulacak yeni düzenin yol haritası ortaya konulmaya çalışılmıştır. Geçici bir hükümet tesis edilmiş ve oluşturulan kabinede bakanlıklar, Taliban karşıtı gruplar arasında ve dört büyük etnik grubun nüfuslarına orantılı şekilde dağıtılmıştır.⁸² Uluslararası kamuoyundan alınan ciddi finansal desteğin yanı sıra yeni hükümetin Taliban karşısında ayakta durabilmesi için büyük çoğunluğunu ABD'li askerlerin oluşturduğu Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) öncülüğündeki Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) aracılığıyla askeri destek de sağlanmıştır.

Hamid Karzai'nin başında bulunduğu geçici hükümetin Batı tarzında modernleşmeyi tercih ettiğini iddia etmek mümkündür. Ancak 2004 yılında kabul edilen yeni Anayasa'da devletin adının *Afganistan İslam Cumhuriyeti* olduğu ve İslam dininin de devletin resmi dini olduğu belirtilmiştir.⁸³ Bu durum göz önünde bulundurulduğunda, devletin seküler bir devlet olmadığı açıktır. Öte yandan Hanefi mezhebine bağlılığa özel atıfta bulunulmadığı değerlendirildiğinde, Şii azınlık olan Hazaraların endişelerinin giderilmeye çalışıldığı düşünülebilir.

Yeniden inşa süreci hem iç hukuk kanunlarının düzenlenmesi hem de uluslararası hukuk alanında birçok antlaşmaya taraf olunması bakımından Afganistan tarihinin en yoğun şekilde kanun çıkarılan dönemi olmuştur.⁸⁴

82 Ali Balcı, "Afganistan: Küresel Güçlerin Oyun Alanı", *Dünya Çatışmaları: Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, Kemal İnat vd., der., Nobel Yayınları, Ankara 2016 s. 395.

83 Afganistan'ın 2004 Anayasası hakkında detaylı bilgi için bkz. "Constitution", *Afghan Web*, <https://www.afghan-web.com/government-politics/constitution/>, (Erişim Tarihi: 12.10.2021).

84 Alekseyeva vd., a.g.e., s. 85.

Uluslararası kamuoyunun Afganistan'ın kalkınmasına yönelik desteği çok boyutlu olduğu için yalnızca ekonomik kalkınma veya güvenliğin tesis edilmesine yönelik adımlar değil; toplumsal dönüşümün sağlanması, bürokratik yapının inşası, demokratikleşme ve siyasal istikrarın tesisi gibi farklı alanlarda da yol haritaları belirlenmiştir.

Eğitim alanında kız çocuklarının okula gitme yasağının kaldırıldığı, karma eğitimin yaygınlaştığı ve okullaşmanın arttığı 2001 sonrası dönemde, 2018 yılı itibariyle toplam öğrenci sayısı 10 kat artarken; bu öğrencilerin yaklaşık %40'ını kız öğrenciler oluşturmuştur. Toplam öğretmen sayısı, 2018 yılında yaklaşık 226 bine ulaşırken; kadın öğretmenlerin toplam öğretmenler içindeki oranı %36'ya ulaşmıştır. Afganistan'da 2011 yılında %32 olan okuryazarlık oranı, 2018 senesine gelindiğinde %43'e yükselmiştir. Henüz arzulanan oranların oldukça gerisinde kalmış olsa da kayda değer bir gelişmenin yaşandığı da göz ardı edilmemelidir. Nitekim İnsani Gelişmişlik İndeksi (Human Development Index-HDI)⁸⁵ verilerine göre, 2001 yılında 0.35 olan değer, 2019 yılına gelindiğinde 0.511 değerine yükselmiştir. 2001 yılında ortalama eğitim süresi 2,4 yıl iken; 2019 yılında beklenen eğitim süresi 7,5 seneye yükselmiştir.⁸⁶

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne (CEDAW) taraf olan Afganistan'da kadın hakları konusunda görece iyileşme sağlanmıştır. Kadınların sosyal hayatta görünürlüğünün arttığı yeni dönemde Eğitim Bakanlığının bastığı ders kitaplarında kadınlar yalnızca ev içerisinde değil; çalışma hayatında da resmedilmiş, erkekler

85 BM tarafından hazırlanan 2020 yılı İnsani Gelişmişlik Raporu verilerine göre Afganistan'da beklenen eğitim süresi 10,2 yıla yükselirken; ortalama eğitim süresi de 3-9 yıla çıkmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Human Development Report 2020", *United Nations Development Programme*, New York 2020, s. 344.

86 "The Right to Education: What's at Stake in Afghanistan? A 20 Year Review", *UNESCO*, Paris 2021, s. 5-7.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

ile kadınlar arasında eşitlik olduğu gösterilmiştir.⁸⁷ Kadınların yaşadığı sorunların tamamen ortadan kalktığını iddia etmek mümkün olmasa da görece bir rahatlamanın yaşandığını söyleyebiliriz. Nitekim GALLUP tarafından yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, 2010-2013 yılları arasında Afganistan'daki kadınların yaklaşık %20'si ülkeden göç etmek istemiştir. 2013 sonrasında çatışma ortamının yükselmesiyle birlikte göç etmek isteyen Afgan oranında da ciddi artış yaşanmıştır. Aynı araştırma sonuçlarına göre, göç için tercih edilen destinasyonlar arasında Almanya ve Türkiye başta gelmektedir.⁸⁸

Ekonomik yapısı itibariyle sanayi öncesi üretim şeklinin egemen olduğu, akyon üretimine bağımlı hale gelmiş, zayıf bir ekonomiye sahip olan Afganistan'da ekonomik yapının güçlendirilmesi için çaba sarf edilmişse de bu konuda oldukça sınırlı başarı elde edilebilmiştir. Sermaye birikiminin oldukça sınırlı olduğu Afganistan'da üretimin arttırılabilmesi için ihtiyaç duyulan yabancı yatırımların ülkeye çekilebilmesi amacıyla gerçekleştirilen yasal düzenlemeler, rüşvet ve yolsuzluğa karşı denetim mekanizmaları istenilen düzeyde verimli olamamıştır. Yolsuzlukla mücadele ve iş yapma kolaylığı sıralamalarında sonlarda yer alması ve güvenlik sorununu bir türlü çözememesi nedeniyle Afganistan, sahip olduğu ekonomik potansiyeli verimli kullanamamaktadır.⁸⁹

87 1980'li yıllarda benzer bir politika benimsenmişse de Taliban döneminde kadınlar sosyal hayattan nerdeyse tamamen izole edilmiştir. 2001 yılı sonrasındaki dönemde bu bakımdan 1980'li yıllardaki anlayışa dönüldüğü ve daha eşitlikçi bir yaklaşımın benimsendiği söylenebilir. Kitaplardan alınmış örnek resimler için bkz. Somaye Sarvarzade-Christine Min Wotipka, "The Rise, Removal, and Return of Women: Gender Representations in Primary-Level Textbooks in Afghanistan, 1980-2010", *Comparative Education*, 53(4), 2017, s. 592-593.

88 2012 yılına kadar düşüş eğiliminde olan göç isteği, 2013 ve sonrasında yükseliş trendine girmiş ve 2018 yılı itibariyle %40'ı geçmiştir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Julie Ray, *Inside Afghanistan: Nearly Half of Afghan Women Want to Leave*, GALLUP, 2019, <https://news.gallup.com/poll/266897/inside-afghanistan-nearly-half-afghan-women-leave.aspx>, (Erişim Tarihi: 10.8.2021), s. 2-4.

89 Yolsuzluğa karşı küresel çapta mücadele edilmesini savunan ve 100'den fazla ülkede faaliyet gösteren bir sivil toplum örgütü olan Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün küresel çapta yaptığı incelemelerden yola çıkarak yayınladığı Yolsuzluk Algısı İndeksi verilerine göre, Afganistan oldukça kötü denilebilecek bir yolsuzluk algısına sahiptir. 2019 yılı verilerine göre Afganistan, 180 ülke içerisinde 173. sıradadır. Daha doğrusu bu sırayı aynı puana sahip olan Ekvator Ginesi, Sudan ve Venezuela'yla paylaşmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. "Transparency International Index 2019", *Transparency International Report*, <https://www.transparency.org/en/publications/corruption-perceptions-index-2019>, (Erişim Tarihi: 24.10.2020). s. 3.

Tarımsal üretimin görece artmış olmasına ve tarımdan elde edilen gelirlerin toplam milli gelir içerisindeki payının artmış olmasına rağmen gıda güvenliği konusunda ciddi sorunlar yaşayan Afganistan'da özellikle 2011 yılı sonrasında nüfusun önemli bir bölümünün gıdaya erişimi oldukça sınırlı hale gelmiştir. Ekonomik olarak yeni dönemde başlayan büyüme süreci, 2012 yılı sonrasında zayıflamış ve Afganistan'da düşük büyüme oranları gözlemlenmiştir.

Afganistan'da siyasal katılımın desteklendiği yeni süreçte irili ufaklı onlarca yeni siyasi parti kurulmuştur. Afganistan Adalet Bakanlığı verilerine göre, halihazırda siyasi faaliyetlerine izin verilen parti sayısı 72'dir.⁹⁰ Kadınların da katılımını teşvik etmek amacıyla 2004 Anayasası'nın 83. maddesinde her şehirden seçilen temsilcilerin en az ikisinin kadın olması gerektiği ifade edilmiş, kısacası kadın kotası uygulanmaya başlanmıştır.⁹¹

Tüm reformların hayata geçirilebilmesi için gerekli olan uygun güvenlik şartlarının sağlanması konusunda sıkıntılar yaşanmıştır. NATO güçleriyle işbirliği içerisinde sürdürülen ve Afgan ulusal güvenlik güçlerini eğitmek ve donatmak için harcanan çabanın ve katlanılan maliyetin istenilen düzeyde verimli olmadığı görülmüştür.⁹² Afganistan ordusunun Taliban ile mücadelesinde destek olmak amacıyla operasyonlar düzenleyen ABD kuvvetlerinin tali hasarla açıklanamayacak kadar çok masum sivilin ölümüne sebebiyet vermesi, yabancı güçlerin ülkedeki varlığını tartışma konusu haline getirmiştir.

Afganistan'daki meşru yönetimin kendisi olduğunu iddia eden Taliban, bu tür operasyonları meşruiyetini arttırmak için propaganda aracı olarak kullanmıştır. Ayrıca Afgan siyasetçiler arasında söz konusu operasyonların ülkenin bağımsızlığına zarar verdiğine yönelik tartışmalar da yaşanmıştır.

90 Partilerin listesi için bkz. "Registered Political Parties", MOJ, <https://moj.gov.af/en/registered-political-parties>, (Erişim Tarihi: 10.10.2021).

91 "Constitution", a.g.m.

92 Harcanan para miktarının ve verilen askeri eğitimin artmasına rağmen Afgan birliklerinin verdiği kayıplarda ciddi bir azalma yaşanmamıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmed Rashid, "How Obama Lost Karzai", *Foreign Policy*, 185, 2011, s. 73.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

Dönemin ABD Başkanı Barack Obama'nın 2009 yılı sonlarında yaptığı bir konuşmada, Amerikan askerlerinin 2011 senesinin Temmuz ayından itibaren çekilmeye başlayacağını duyurması, kendisine bu konuda danışılmayan Afganistan Cumhurbaşkanı Hamid Karzai'yi şok etmiştir.⁹³ Obama'nın amacı, 2001 yılında başlayan 'Sonsuz Özgürlük Operasyonu'nun sonsuza kadar devam etmemesi ve Afganistan güvenlik güçlerinin bir an önce Taliban'la mücadele edebilecek kapasiteye ulaştırılması, Afganistan'daki sorunlara bölgesel ve uluslararası aktörlerin daha fazla müdahil olması, böylece de Afganistan'ın yalnızca ABD'nin bir sorunu olmaktan çıkarılmasını sağlamaktır.⁹⁴

ABD'nin 2011 yılında başlayıp 2014 senesinde bitirmeyi planladığı Afganistan'dan çekilme takvimi sürekli ötelenmiştir. Seçim vaatleri arasında Afganistan'dan ABD askerinin çekilmesinin de yer aldığı ABD Eski Başkanı Donald Trump, sürüncemede kalan çekilme sürecini daha da netleştirmiştir. 2020 yılının Şubat ayının sonlarında Afganistan'da kalan son askeri birlikler çekilmeye başlamış ve bu süreç, 30 Ağustos 2021 tarihinde sona ermiştir. İkinci kez Afganistan'da yönetimi ele geçiren Taliban, her ne kadar ilk dönemine nazaran daha ılımlı mesajlar vermişse de hem Afgan toplumunun geniş bir kesimine hem de uluslararası topluma güven verememiştir.

Afganistan'ı modern bir devlet haline getirmeye ve çağı yakalamaya çalışan geçmiş yönetimin aksine Zealotçu bir zihniyete sahip olan Taliban'ın Afganistan'ı hangi noktaya götüreceği henüz belli değildir. Ancak Taliban'ın barış müzakereleri boyunca kendi pozisyonundan pek de taviz vermediği göz önünde bulundurulduğunda, karamsar senaryoların gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğunu iddia etmek mümkündür.

93 Rashid, *a.g.m.*, s. 75.

94 Mehmet Seyfettin Erol-Oktay Bingöl, "Afganistan'da Geçiş Safhası ve 2014 Sonrası Öngörüler", *Gazi Akademik Bakış*, 5(10), 2012, s. 173.

SONUÇ

19. yüzyılın ortalarından itibaren merkezileşmeye ve modernleşmeye çalışan Afganistan, bu amaçla öncelikle askeri alandaki reformlara odaklanmıştır. Bağımsızlığın kazanıldığı 1919 sonrasında ise daha kapsamlı reformlar uygulanmaya çalışılmış; ancak muhtemel muhalif hareketleri bastırabilecek güçlü bir ordunun olmayışı, dönüşüm sürecinin akamete uğramasına sebep olmuştur. 1960'lı yılların ortasından itibaren yeniden ivme kazanan reform hareketi, bu dönemde sosyalist modelin bazı özelliklerini taşımıştır.

Tüm bu süreçlerde reform hareketlerine karşı çıkan kesimlerde ve muhalefet argümanlarında fazla bir değişiklik olmamıştır. Zealotçu düşünce yapısına sahip kimi mollalar, kabile reisleri ve siyasetçiler argümanlarına meşruiyet kazandırmak isterken genellikle dini söylemi ve kabile geleneklerini kullanmıştır. Bu durum, söz konusu düşünce yapısının iktidarda olduğu 1996-2001 arası dönemde de geçerliliğini korumuştur.

2001 sonrası dönemde uluslararası kamuoyunun ciddi desteğini kazanan Herodçu yaklaşım, ülkede dönüşümü kısmen sağlamış ve çağı yakalamak adına adımlar atmıştır. Ancak ülkedeki politik kültürün, geleneksel toplum yapısının ve iktisadi sistemin değişmesi zaman alan süreçlerdir.

Afganistan gibi değişime karşı oldukça dirençli ülkelerde, reformların halk tarafından içselleştirilmesi için reformları uygulayabilecek güçte iktidarların bulunması elzemdir. Ancak zihinsel bir dönüşümün sağlanması amacıyla uzun vadede uygulanan reformist politikaların halkın huzurunu ve refahını arttırması gerekmektedir. Böylece devlet tarafından uygulanan politikaların kendi yararına olduğunu gören halkın, reformları içselleştirmesi daha kolay olacaktır. Afganistan'ın modernleşme çabalarının istenilen başarıyı sağlayamamasının en önemli nedenlerinden biri de güvenliğin tesis edilememesi ve reformların ayakta kalmasını sağlayabilecek, merkezi

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

---

yönetime sadakatle bağlı bir ordunun ve polis teşkilatının kurulamamış olmasıdır. Politik kültürün henüz demokratik ülkelerdeki kadar gelişmediği Afganistan'da rüşvet, yolsuzluk ve nepotizmin ortaya çıkardığı sorunlar dönüşüm çabalarının verimsiz olmasının sebeplerindedir.

Taliban güçlerinin kontrolü ele almasıyla Zealotçu düşünce yapısının Afganistan'da hâkim konuma geldiği görülmektedir. Normalde taviz vermeye pek yanaşmayan bu düşünce yapısının Afganistan'ı nereye sürükleyeceği belirsizliğini korumaktadır.

KAYNAKÇA

“Confronting Anti-Black Racism Resource: Scientific Racism”, *Harvard Library*, <https://library.harvard.edu/confronting-anti-black-racism/scientific-racism>, (Erişim Tarihi: 20.05.2020).

“Human Development Report 2020”, *United Nations Development Programme*, New York 2020, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.08.2021).

Ministry of Borders & Tribal Affairs, Resmi Web Sayfası, [mobta.gov.af./en/borders-durand-line](http://mobta.gov.af/en/borders-durand-line), (Erişim Tarihi: 22/10/2020).

“Registered Political Parties”, *MOJ*, <https://moj.gov.af/en/registered-political-parties>, (Erişim Tarihi: 10.10.2021).

“The Right to Education: What’s at Stake in Afghanistan? A 20 Year Review”, *UNESCO*, Paris 2021.

“Transparency International Index 2019”, *Transparency International Report*, <https://www.transparency.org/en/publications/corruption-perceptions-index-2019>, (Erişim Tarihi: 24.10.2020).

“Zealot”, *Encyclopaedia Britannica*, <https://www.britannica.com/topic/Zealot>, (Erişim Tarihi: 05.11.2021).

ABERCROMBIE, Nicholas-vd., *The Penguin Dictionary of Sociology*, Penguin Books, London 1994.

ADAMEC, Ludwic W., *Historical Dictionary of Afghanistan*, The Scarecrow Press, Oxford 2003.

AHMED, Ekber S., *İslam ve Antropoloji*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

ALEKSEYEVA, Kristina vd., "An Introduction to the Laws of Afghanistan", *Stanford Law School Rule of Law Program, Afghanistan Legal Education Project*, Stanford 2017.

BAIZA, Yahia, *Education in Afghanistan: Developments, Influences and Legacies Since 1901*, Routledge, New York 2013.

BARFIELD, Thomas, "Afghanistan: A Cultural and Political History", Princeton University Press, Princeton 2010.

BÜYÜKKARA, Mehmet Ali, *Çağdaş İslamî Akımlar*, Klasik Yayınları, İstanbul 2016.

CLEMENTS, Frank A., *Conflict in Afghanistan: A Historical Encyclopedia*, ABC-CLIO, Santa Barbara, 2003.

DEMİR, Ömer-Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, Adres Yayınları, Ankara 2005.

EROL, Mehmet Seyfettin, "Türkiye'nin Orta Asya Politikasına Rusya Federasyonu ve Federasyonu ve Bölge Ülkelerinden Genel Bir Bakış", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 12(1), 2012, s. 1-20.

EROL, Mehmet Seyfettin-Oktay Bingöl, "Afganistan'da Geçiş Safhası ve 2014 Sonrası Öngörüler", *Gazi Akademik Bakış*, 5(10), 2012, s. 173-187.

GOBAR, Mir Gulam Muhammed, *Afganistan der Mesir-i Tarih*, Enver el Kuran Kitaphane-i Peşaver, Peşaver 1975.

GÜLMEZ, Bahadır, *Kültür Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Ankara 2015.

JONES, Christina-Pauly-Neamat Nojumi, "Balancing Relation Between Society and the State: Legal Steps Toward National Reconciliation and Reconstruction of Afghanistan", *The American Journal of Comparative Law*, 2004.

KAKAR, Palwasha L.-Julia Schiwal, "Lessons from the 1931 Constitution of Nadir Khan: Religious Inclusion and Reform", *United States Intitute of Peace*, Afghan Peace Process Issues Paper, https://www.usip.org/sites/default/files/Afghanistan-Peace-Process_Religious-Inclusion-and-Reform.pdf, (Erişim Tarihi: 04.11.2021).

KALIN, İbrahim, *Barbar, Modern, Medeni: Medeniyet Üzerine Notlar*, İnsan Yayınları, İstanbul 2018.

KHAN, Hamid M., *Islamic Law, Customary Law, and Afghan Informal Justice*, United States Institute of Peace, Special Report 363, 2015, Washington D.C.

KHWAJAMIR, Mehtarkhan, "History and Problems of Education in Afghanistan", *SHS Web of Conferences* 26, 2016.

MOORHEAD, John, The Word "Modernus", *Latomus*, 65(2), 2006, s. 425-433.

PALECZEK, Gabriele Rasuly, "Afganistan'da Devlet Kurma Mücadelesi: Merkezileşme, Milliyetçilik ve Huzursuzluklar", *Orta Asya ve İslam Dünyasında Kimlik Politikaları: 20. Yüzyılda Milliyetçilik, Etnisite ve Emek*, Willem van Schendel-Eric J. Zürcher, der., İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 191-236.

RAY, Julie, "Inside Afghanistan: Nearly Half of Afghan Women Want to Leave", *GALLUP*, <https://news.gallup.com/poll/266897/inside-afghanistan-nearly-half-afghan-women-leave.aspx>, (Erişim Tarihi: 10.8.2021).

RASANAYAGAM, Angelo, *Afghanistan: A Modern History*, I.B. Tauris, London 2003.

RASHID, Ahmed, "How Obama Lost Karzai", *Foreign Policy*, 185, 2011, s. 71-76.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

REGEV, Eyal, "Herod's Jewish Ideology Facing Romanization: On Intermarriage, Ritual Baths, and Speeches", *The Jewish Quarterly Review*, 100(2), 2010, s. 197-222.

RUNION, Meredith L., *The History of Afghanistan*, Greenwood Press, London 2007.

SAIKAL, Amin, *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, I.B. Tauris, New York 2004.

SAMADY, Saif R., "Education and Afghan Society in the Twentieth Century", *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, Paris 2001.

SİVRİOĞLU, Töre-Ahmad Jawid Türkoğlu., *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2017.

ŞİMŞİR, Bilal N., *Atatürk ve Afganistan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

TOYNBEE, Arnold J., *Civilization on Trial*, Oxford University Press, New York 1948.

STRUCTURED ABSTRACT

In the East, which fell behind in its competition with the Western World, many societies began to imitate the systems in the West. To resist colonization, primarily military reforms were made. A similar development process was experienced in the Ottoman, Iran, Egypt, and Afghanistan geographies, and military technologies and military education became the priority reform areas. The opening and spread of modern education schools in these countries took place in the 20th century. Afghanistan has lagged far behind the countries mentioned above in this regard.

After Afghanistan gained its independence, Amanullah Khan initiated the reform process to westernize rapidly. Amanullah Khan, who wanted to make a similar transformation of Atatürk's transformation in Turkey, in Afghanistan, had to take a step back due to the reaction of the conservatives who were against the change. Due to the lack of a strong army loyal to the central government, Amanullah Khan had problems implementing the reforms. Amanullah Khan had difficulties in suppressing the emerging rebellion movements, had to leave the country in 1929. Habibullah Kalakani, who took over the administration, tried to reverse the entire reform process.

Nadir Shah, who took control after the 9-month rule of Habibullah Kalakani, tried to implement a more moderate and gradual reform program compared to Amanullah Khan. It was aimed to create an Afghan nation during the period of Nadir Shah, who was influenced by the modernization of Germany and Italy, which were on the rise in Europe. Influenced by the German National Socialism ideology, Afghan intellectuals attached particular importance to belonging to the Aryan race. In this period, when Pashtun nationalism was at the forefront, ethnic minority groups in the country felt themselves under pressure.

AFGANİSTAN'DA ZEALOTÇULAR MI GALİP GELDİ?

After the Second World War, the establishment of Pakistan caused Afghanistan to bring up border problems. The Pashtunistan issue has become the central axis of relations between Afghanistan and Pakistan. In Afghanistan, which put into effect a more democratic constitution in the 1960s, reform movements gained momentum again with the support of the Soviets.

The rapprochement of the Afghan government with the Soviet Union increased the reaction of the Islamist opposition movements. David Khan, who seized power due to the coup in 1973, started to liquidate all groups that could be opposed to him. David Khan, who monopolized all power, was removed from the administration in 1978 with a coup carried out by communist groups. Since the communist regime had difficulty suppressing the opposition groups' rebellion movement, it requested military aid from the Soviet Union. The USA, which supported opposition (especially jihadist) groups against the military intervention of the Soviets in Afghanistan, aimed to increase the duration and cost of the war that the Soviets engaged in Afghanistan. Upon the departure of Soviet troops from Afghanistan in 1989, mujahideen groups primarily fought against the communist regime. When the communist regime in Afghanistan was abolished in 1992, mujahideen groups engaged in power struggles among themselves. The Taliban, who took control of most of Afghanistan in 1996, tried to rule the country following Pashtun traditions and a very radical interpretation of Islam. In this period, many gains achieved through the reform processes in Afghanistan have been reversed. The Taliban administration, whose main character is religious oppression and intolerance, has also hosted various terrorist organizations that abuse the religion of Islam.

In 2001, the Taliban administration was overthrown due to the USA's Operation Enduring Freedom against Afghanistan. The new administration, which aims to integrate into the world and gain a respectable position in

the international community, has accelerated its modernization activities. Although relatively progress has been made in education, women's participation in social life, human rights, and democratization, the desired targets have not been achieved. The new administration, which had severe problems, especially in terms of economic development and ensuring security, could not reach the power to fight against the Taliban forces independently. Shortly after the withdrawal of US troops, the Taliban took control of the country, causing fear and panic across the country. It is possible to say that especially non-Pashtun ethnic groups are afraid of the Taliban's revanchist behavior. Unfortunately, these fears are not entirely unfounded. It is unlikely that the Taliban will act following their moderate message.